

Betydningen av et myteområde for sædgås i Nord-Trøndelag

DIREKTORATET FOR NATURFORVALTNING
Biblioteket

Arne Follestad

oppdragsmelding

ex 2
mag

NINA

NORSK INSTITUTT FOR NATURFORSKNING

Betydningen av et myteområde for sædgås i Nord-Trøndelag

Arne Follestad

NINAs publikasjoner

NINA utgir fem ulike faste publikasjoner:

NINA Forskningsrapport

Her publiseres resultater av NINAs eget forskningsarbeid, i den hensikt å spre forskningsresultater fra institusjonen til et større publikum. Forskningsrapporter utgis som et alternativ til internasjonal publisering, der tidsaspekt, materialets art, målgruppe m.m. gjør dette nødvendig.

NINA Utredning

Serien omfatter problemoversikter, kartlegging av kunnskapsnivået innen et emne, litteraturstudier, sammenstilling av andres materiale og annet som ikke primært er et resultat av NINAs egen forskningsaktivitet.

NINA Oppdragsmelding

Dette er det minimum av rapportering som NINA gir til oppdragsgiver etter fullført forsknings- eller utredningsprosjekt. Opplaget er begrenset.

NINA Temahefter

Disse behandler spesielle tema og utarbeides etter behov for å informere om viktige problemstillinger i samfunnet. Målgruppen er "almenheten" eller særskilte grupper, f.eks. landbruket, fylkesmennesenes miljøvern- og turist- og friluftlivskretser o.l. De gis derfor en mer populærfaglig form og med mer bruk av illustrasjoner enn ovennevnte publikasjoner.

NINA Fakta-ark

Hensikten med disse er å gjøre de viktigste resultatene av NINAs faglige virksomhet, og som er publisert andre steder, tilgjengelig for et større publikum (presse, ideelle organisasjoner, naturforvaltningen på ulike nivåer, politikere og interesserte enkeltpersoner).

I tillegg publiserer NINA-ansatte sine forskningsresultater i internasjonale vitenskapelige journaler, gjennom populærfaglige tidsskrifter og aviser.

Follestad, A. 1994. Betydningen av et myteområde for sædgås i Nord-Trøndelag. - NINA Oppdragsmelding 268: 1-31.

ISSN 0802-4103
ISBN 82-426-0454-1

Forvaltningsområde:
Bevaring av naturens mangfold
Conservation of biological diversity

Copyright (C) Stiftelsen Norsk institutt for naturforskning (NINA)

Oppdragsmeldingen kan siteres med kildeangivelse

Teknisk redigering:
Eli Fremstad & Synnøve Flø Vanvik

Opplag: 100

Kontaktadresse:
NINA
Tungasletta 2
7005 Trondheim
Tlf: 73 58 05 00
Fax: 73 91 54 33

Tilgjengelighet
Åpen

Prosjekt nr. 2401 Sædgås

Ansvarlig signatur:

Eli Fremstad

Oppdragsgiver:

Fylkesmannen i Nord-Trøndelag

Referat

Follestad, A. 1994. Betydningen av et myteområde for sædgås i Nord-Trøndelag. - NINA Oppdragsmelding 268: 1-31.

Denne utredningen sammenfatter dagens kunnskap om et myteområde for opptil 150 sædgås i Røyrvik, Nord-Trøndelag, og den betydning dette området kan ha for hekkebestanden av sædgås i Åsele-regionen medregnet Nord-Trøndelag. Rapporten konkluderer med at et bedre vern av dette området er sterkt ønskelig for å unngå unødige forstyrrelser av sædgjessene i myteperioden.

Myteområder i Røyrvik og Åsele lappmark, rett øst for Røyrvik, rekrutterer trolig ikke-hekkende sædgjess fra en avgrenset hekkebestand i og omkring Åsele lappmark. Denne bestanden skiller seg på flere måter fra sædgjess som hekker lenger nord og øst, bl.a. i trekkemønster og valg av overvintringsområder. Vi kjenner ikke i dag hvor stort hekkeområdet til denne bestanden er, men optellinger i overvintringsområdene i Danmark og England tyder på at den samlet ikke omfatter mer enn 1150-1300 individer medregnet ikke-hekkende fugler og årsunger. En rekke forvaltningstiltak er derfor iverksatt i både Sverige, Danmark og England i håp om at denne særegne bestanden skal kunne ta seg opp på et livskraftig nivå igjen.

Den svensk/norske bestanden av sædgås har gått kraftig tilbake i antall etter omlag midten av 1800-tallet. Rapporten stiller imidlertid spørsmål ved hvor godt datagrunnlag en har hatt både i Norge og Sverige for påstander om en ytterligere kraftig nedgang etter 1950-60-årene, og derved dens status som sårbar art i Norge, inkludert Finnmark. Tellinger i Danmark og England tyder tvert om på en viss oppgang i bestanden de siste 20-30 årene.

Det er fortsatt mye som ikke er kjent om bestandsforhold, trekkvaner m.m. for skandinaviske sædgjess. Forvaltningen anbefales å ha kontakt med en dansk/engelsk arbeidsgruppe som for tiden studerer bestanden som hekker i Åsele-regionen, for å holde seg oppdatert om utviklingen i denne bestanden og for å kunne vurdere behovet for videre undersøkelser.

Emneord: Sædgås - myteområde - forvaltning - bevaring.

Arne Follestad, Norsk institutt for naturforskning, Tungasletta 2, 7005 Trondheim.

Abstract

Follestad, A. 1994. The importance of a moulting area for Bean Goose in Nord-Trøndelag, Norway. - NINA Oppdragsmelding 268: 1-31

This report summarises what is currently known about a moulting area up to 150 Bean Geese at Røyrvik, Nord-Trøndelag, and the importance this area may have for the breeding population of the Bean Goose in the Åsele region (including the adjacent part of Nord-Trøndelag). The report concludes that a better level of protection in this area is highly desirable to avoid the Bean Geese being unnecessarily disturbed during the moulting period.

Moulting areas in Røyrvik and Åsele Lappmark, due east of Røyrvik, probably recruit non-breeding Bean Geese from a limited breeding population in and around Åsele Lappmark. This population differs in several respects from Bean Goose populations breeding further north and east, for instance as regards its migration pattern and choice of wintering area. We do not yet know how large the breeding area of this population is, but censuses in the wintering areas in Denmark and England suggest that the population does not exceed more than 1150-1300 individuals, including non-breeding birds and birds less than one year old. A number of management measures have therefore been implemented in Sweden, Denmark and England in the hope that this exceptional population will be able to recover to a sound level again.

The Swedish-Norwegian Bean Goose population has been greatly reduced since about the mid-19th century. However, the report questions how good the basis has been for claims of an additional marked reduction since the 1950's and 1960's, and consequently for deciding to give the species the status of being vulnerable in Norway, Finnmark included. Censuses in Denmark and England suggest that there has, on the contrary, been some increase during the last 20-30 years.

A great deal still remains to be learnt about the population status and migratory habits, etc. of the Scandinavian Bean Goose. It is recommended that the management authority contacts a Danish-English working group currently studying the population breeding in the Åsele region to keep itself updated on the development of this population and be in a position to assess the need for further investigations.

Key words: Bean Goose - moulting area - management - conservation.

Arne Follestad, Norwegian institute for Nature Research, Tungasletta 2, N-7005 Trondheim, Norway.

Forord

Denne utredningen er utført for Miljøvernavdelingen hos Fylkesmannen i Nord-Trøndelag som grunnlag for en vurdering av behovet for ferdselsrestriksjoner i et myteområde for sædgås i Nord-Trøndelag. Miljøvernavdelingen ønsket i forbindelse med dette å få svar på følgende punkter:

- Hvilke populasjoner av sædgås kan være aktuelle for Nord-Trøndelag om sommeren
- Hva er gjort av forskning i Skandinavia som kan gi oss kunnskap om trekk, populasjonsstørrelse og toleranse
- Hvilken betydning har et lokalt myteområde for omkring 150 individer for populasjonen

Utredningen er i stor grad basert på publiserte artikler og rapporter. I Norge sør for Finnmark er det ingen som har arbeidet spesielt med sædgåsa, utenom Øyvind Spjøtvoll som har foretatt registreringer i forbindelse med oppsynsvirksomhet knyttet til Børgefjell nasjonalpark.

Flere personer har bidratt med nyttige tips, data og kommentarer til manus, og jeg vil takke (i alfabetisk rekkefølge) Åke Andersson, Terje Bø, Kjell Einvik, Leif Nilsson, Mariko Parslow-Otsu, Peter Johan Schei og Øyvind Spjøtvoll. En takk også til Jan Ove Gjershaug og Mikael Svensson for tillatelse til å trykke upubliserte atlas-kart for sædgåsa i hhv. Norge og Sverige.

Richard Binns har oversatt abstract og summary.

De nyeste resultatene til "The Westernmost Bean Goose Research Group" og "Arbejdsgruppe for den Vestligste Sædgåsbestand" med M. Parslow-Otsu fra Cambridge og J.-P. Kjeldsen fra Vejlernes Økologiske Feltstation i spissen, har bidratt i betydelig grad til de svarene denne rapporten kan gi på spørsmålene fra Fylkesmannens miljøvernavdeling.

Trondheim, april 1994

Arne Follestad

Innhold

Referat.....	3
Abstract.....	3
Forord.....	4
1 Innledning.....	5
2 Bakgrunn.....	6
2.1 Global utbredelse.....	6
2.2 Bestandsstørrelse.....	6
2.3 Sædgåsas status i Norge.....	8
2.4 Habitatvalg.....	8
2.4.1 Hekkelokaliteter.....	8
2.4.2 Myteområder.....	8
2.4.3 Raste- og overvintringsområder.....	9
2.4.4 Sædgåsa som indikatorart.....	9
2.5 Hekkebiologi.....	9
2.5.1 Toleranse.....	9
2.5.2 Fenologi.....	10
2.6 Myting.....	10
2.7 Inventeringsmetodikk.....	10
3 Sædgåsa i Norge.....	11
3.1 Sædgåsa i Børgefjell-området.....	11
3.1.1 Hekking.....	12
3.1.2 Myting.....	13
3.2 Sædgåsa i grensefjella mellom Verdalen, Nord-Trøndelag og Jämtland i gamle dager.....	14
3.3 Sædgåsa i Nordland.....	15
3.4 Sædgåsa i Finnmark.....	15
4 Sædgåsa i Sverige.....	17
4.1 Hekking.....	17
4.2 Myting.....	18
4.3 Utsettingsforsøk.....	20
4.4 Bestandsutvikling.....	20
5 Trekk og overvintring.....	21
5.1 Trekkforhold for nordlige og østlige hekkebestander.....	21
5.2 Trekkforhold for hekkebestanden i Åsele/Trøndelag-regionen.....	21
5.3 Sædgåsa i England og Danmark.....	22
5.4 Bestandsutvikling.....	24
6 Forvaltningstiltak.....	26
7 Sammendrag.....	27
7.1 Hvilke populasjoner av sædgås kan være aktuelle for Nord-Trøndelag om sommeren.....	27
7.2 Hva er gjort av forskning i Skandinavia som kan gi oss kunnskap om trekk, populasjonsstørrelse og toleranse.....	27
7.3 Hvilken betydning for populasjonen har et lokalt myteområde for omkring 150 individer.....	28
7.4 Forvaltningstiltak.....	28
8 Summary.....	28
8.1 Which populations of bean goose are likely to be present in Nord-Trøndelag in summer?.....	29

8.2	What research has been carried out in Scandinavia that may provide us with information about migration, size of population and tolerance?	29
8.3	What significance does one moulting locality for about 150 individuals have for the population?	29
8.4	Management measures	29
9	Litteratur	30

1 Innledning

Det er mange som har studert sædgås *Anser fabalis* i Europa, men de aller fleste har studert bestander som hekker fra Finnmark, Finland og videre østover i Russland. Svært få synes å ha studert sædgåsa i den sørligste delen av hekkeområdet i Skandinavia, Nord-Trøndelag inkludert, noe som helt klart gir seg uttrykk i få opplysninger i bl.a. Haftorn (1971) og Cramp & Simmons (1977).

De siste tre-fire årene er det derimot publisert eller skrevet flere artikler og rapporter/notater med nye data og synspunkter, bl.a. fra Åsele Lappmark (Eriksson & Henricsson 1990), Danmark og England (Parslow-Otsu 1991, 1992, 1993a, 1993b, 1994, Parslow-Otsu & Kjeldsen 1992). Det har skjedd så mye på kort tid når det gjelder kjennskapet til det som nå omtales som en særegen skandinavisk sædgåspopulasjon (heretter omtalt som Åsele/Trøndelag-regionen), at Parslow-Otsu i brev selv bemerker at artikkelen fra 1991 ble skrevet før hun kjente detaljer i trekkforløpet til disse gjessene. Alt dette har sin bakgrunn i hva en på kort tid har oppnådd gjennom observasjoner av 36 mytende sædgjess som Åke Andersson merket med halsringer i Åsele Lappmark i 1987, rett øst for myteområdet i Røyrvik.

De nyeste publikasjonene gjorde det også nødvendig å se nærmere på påstandene om den kraftige bestandsnedgangen som skal ha skjedd i den sørligste delen av utbredelsesområdet i Skandinavia siden 1940-tallet (Mellquist 1970, Mellquist & von Bothmer 1984), og til dels også i Finnmark (Henriksen 1989). Det som i utgangspunktet skulle være en enkel sak ved å summere kjente opplysninger, ble derfor mer omfattende enn antatt.

Denne rapporten beskriver således sædgåsas biologi på flere punkter enn det som strengt tatt har vært nødvendig for å kunne svare på de spørsmål Fylkesmannen i Nord-Trøndelag stilte som bakgrunn for sin vurdering av mulige ferdselsrestriksjoner på mytelokaliteten i Røyrvik. Det er likevel ikke en fullstendig utredning om sædgåsa i Norge, selv om rapporten også omtaler forekomster av sædgås utenom Nord-Trøndelag fylke.

Etter som sædgåsa i dag regnes som en truet art i Norge, kan det være på sin plass med en grundigere dokumentasjon og vurdering av sædgåsas forekomst, eventuelt også med en del oppfølgende studier, som grunnlag for vår framtidige forvaltning av arten.

Kanskje kan en gjennomgang av lokale faunistiske rapporter og kontakter med lokalkjente ornitologer gi et bedre bilde av sædgåsas forekomst under både vår- og høsttrekk, men en slik analyse har det ikke vært tid til å gjennomføre innenfor dette prosjektet. Men for den som vil, ligger det sikkert en del spennende biter og venter i dette puslespillet.

Vår usikre kjennskap til sædgåsa i Norge må ikke være til hinder for at vi gjør det vi kan for å ta vare på de områder

som i dag benyttes av sædgåsa og verne de gjessene som finnes her. Særlig gjelder dette for gjessene i den sørligste delen av hekkeområdet i Sverige og Norge. Vi har et felles nordisk og internasjonalt forvaltningsansvar for en karakterfugl for skogsområdene i denne delen av Skandinavia, som fortsatt har beholdt sitt opprinnelige levesett på rasteplassene og overvintringsplassene i Danmark og England, i motsetning til sine artsfrender som hekker lenger nord og øst i Europa.

Etter å ha lest en god del litteratur om sædgås og skrevet denne rapporten, sitter jeg igjen med flere spørsmål enn da jeg startet. Jeg minnes at Haftorn (1971) skrev følgende om grågåsa: "En nøyere undersøkelse av grågåsas nåværende utbredelse og antall i landet er sterkt ønskelig". Vi kan si det samme om sædgåsa i dag.

2 Bakgrunn

2.1 Global utbredelse

Sædgåsa *Anser fabalis* hekker i nordlige skogområder i Fennoskandia og i taiga og tundraområder gjennom Nord-Russland til Stillehavet (Cramp & Simmons 1977, figur 1).

To typer med ulike habitatkrav, den langnebbete skogsædgåsa *fabalis* og den kortnebbete tundrasædgåsa *rossicus*, blir regelmessig sett i Vest-Europa utenom hekketiden. *Fabalis* hekker i det boreale barskogsbeltet, mens *rossicus* hekker på tundraen.

Det har imidlertid vært stor uenighet om artens systematikk, og den har vært inndelt i flere typer eller underarter (se Burgers et al. 1991). Nye data basert på nebbform og nebbstruktur (ikke farge) kombinert med ringmerkingsgjenfunn, konkluderer med at det er klare bevis for bare to underarter, *fabalis* og *rossicus*, og at gjessene som overvintrer i Vest-Europa kommer fra tre separate hekkebestander, *fabalis* fra Fennoskandia og Vest-Sibirs skogområder øst for Uralfjellene, og *rossicus* fra tundraområdene vest for Ural (Burgers et al. 1991). Dette bryter med det som tidligere har vært beskrevet som hekkeområder for disse underartene og opprinnelsessted for gjess som overvintrer i Vest-Europa, og siste ord er derfor neppe sagt i denne debatten.

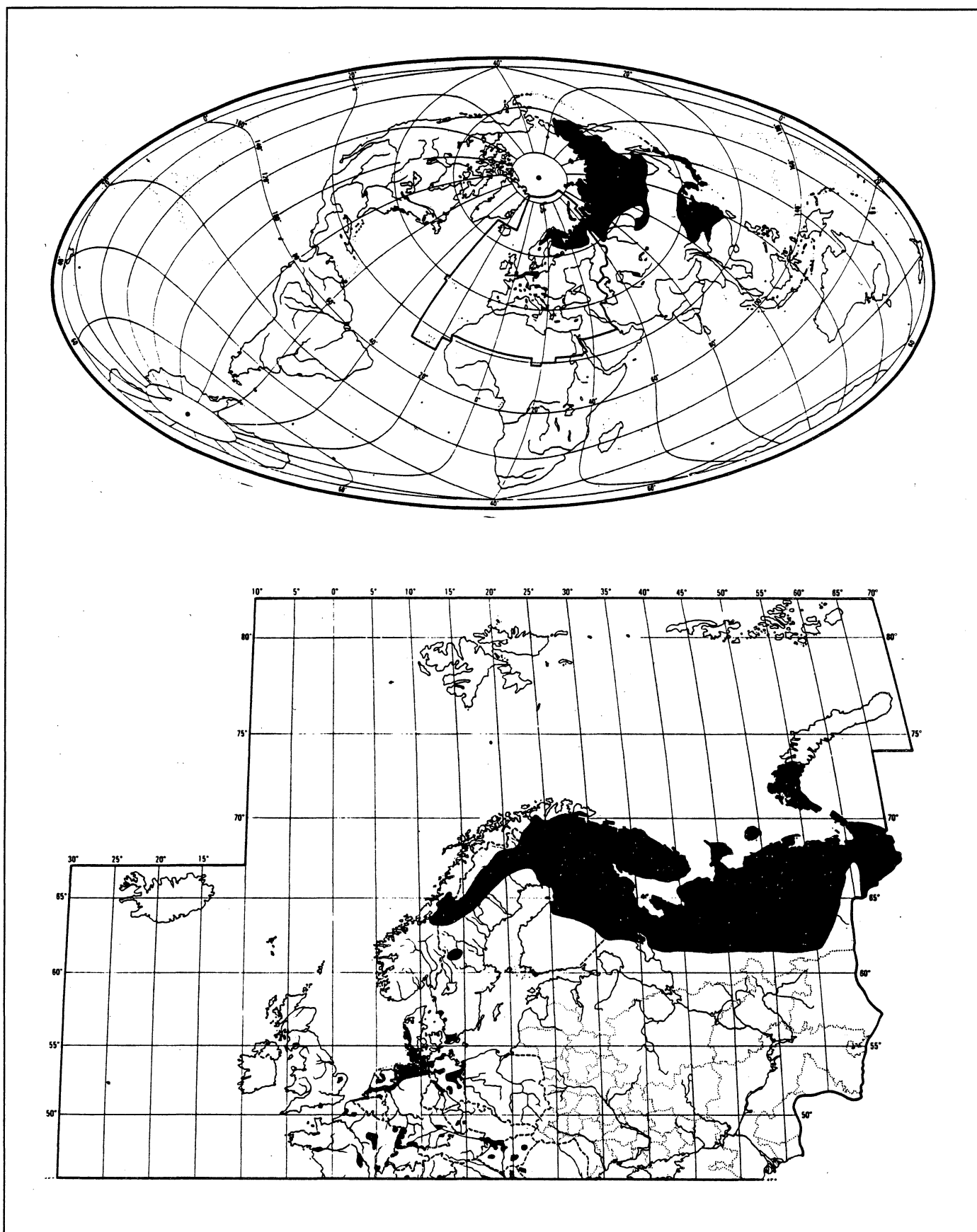
Til tross for all uenighet om inndeling og geografisk utbredelse av de to underartene, synes det likevel ikke å være noen uenighet i at skandinaviske sædgjess tilhører *fabalis*-typen. *Rossicus*-typen er ennå ikke sett i Norge med sikkerhet.

2.2 Bestandsstørrelse

Sædgåsa er innenfor hele utbredelsesområdet samlet sett en tallrik gåseart. Bestandene av *fabalis* og *rossicus* som hekker og overvintrer i Europa er anslått til henholdsvis 80 000 og 300 000 individer, med økende antall for begge, om enn noe usikkert for *rossicus* (Madsen 1991, delvis basert på upubliserte opplysninger).

Hekkebestandene i Sverige og Finland er anslått til hhv. ca. 1000 og mer enn 1000 par (Svensk häckfågelatlas, M. Svensson pers. medd., Pirkola & Kalinainen 1984). Hovedtyngden hekker i Russland, men her er antall hekkende par ukjent. På sørøstenden av Kolahalvøya er hekkebestanden av sædgås meget tett (Filchagov et al. 1985).

Fabalis-populasjonen som raster i Sør-Sverige har økt fra 20 000 tidlig i 1960-åra til 50 000-70 000 i 1970- og 80-åra (Nilsson 1988, Madsen 1991). Etter som sædgjessene som raster i Sør-Sverige utgjør størstedelen av populasjonen, har trolig populasjonen som helhet økt i løpet av de siste tiårene (Madsen 1991).

Figur 1. Hekke- og vinterområder for sædgås (hvh. mørk og lys grå skravur, etter Cramp & Simmons 1977). - Breeding and winter areas of Bean Goose (dark and light grey shading, respectively).

Åsele/Trøndelag-bestanden er derimot meget fåtallig, trolig er det bare snakk om 1150-1300 individer. Etter å ha gått kraftig tilbake siden århundreskiftet, ser en viss økning ut til å ha funnet sted de siste 10-20 årene (Parslow-Otsu 1991, Parslow-Otsu & Kjeldsen 1992, se også 5.3). Denne bestanden synes å være særegen på en rekke områder i forhold til sædgjessene som hekker lenger nord og øst. Dette omfatter bl.a. bestandsutvikling, trekkforhold, atferd, toleranse overfor menneskelig aktivitet og habitatvalg på raste- og overvintringslokalitetene. Dette blir nærmere beskrevet nedenfor.

2.3 Sædgåsas status i Norge

Sædgåsa er oppført som "sårbar" i rapporten *Truede arter i Norge* (Størkersen 1992). Til denne gruppen regnes arter som er i tilbakegang med hensyn til antall eller utbredelse på grunn av direkte eller indirekte påvirkninger fra menneskets side. Gruppen omfatter også arter som fortsatt er vanlige, men som synes å være sterkt utsatt for negative påvirkninger. Slike negative påvirkninger kan finnes både innenfor landets grenser (eks. for hekkeplasser: åkerrikse) og i utlandet (eks. for overvintringsområder: dverggås).

Gruppen sårbare arter omfatter 19 fuglearter i Norge, og kommer etter arter som er utryddet (4 arter som ikke er påvist de siste 50 år) eller direkte truet (4 arter). Sårbare arter kan gå over i gruppen direkte truede arter i nær framtid dersom de negative faktorene fortsetter å virke (Størkersen 1992).

Denne rapporten tar opp grunnlaget for den vurdering som er gjort av sædgåsa som en truet art i Norge, idet datagrunnlaget som ligger til grunn for vurderingen, synes å være mangelfullt.

2.4 Habitatvalg

2.4.1 Hekkelokaliteter

Sædgåsa er en utpreget innlandsfugl, i motsetning til den kysthekkende grågåsa. Ulik andre gjess som opprinnelig har hekket i Europa, kan sædgåsa hekke i tett barskog og bjørkeskog. I Norge hekker sædgåsa i dag hovedsaklig i barskogsregionen og delvis også i bjørkebeltet. Den hekker vanligvis i spredte par, men kan noen ganger danne små, løse kolonier.

Reiret ligger vanligvis nær vann, gjerne på en gresskledd holme i elv eller i utkanten av ei skogsmyr, men det kan også ligge opptil en kilometer fra myr eller vassdrag. Ulfstrand (1973) skriver følgende om sædgåsa:

"Få fugler er så vanskelig å treffe på og studere på hekkplassen som sædgåsa, bl.a. fordi den velger å leve i det mest øde og ulendte terrenget den kan finne. Dens rette

miljø er de dype barskogene i det indre av Nordland, der mil etter mil av mager granskog veksler med vidstrakte bunnløse myrer. Nå er gjessene fortrent til de deler av skogsområdene som ligger nær fjellene, etter som disse områdene ennå ikke er blitt utnyttet av skogbruket.

I mai måned kommer sædgjessene tilbake til sine norrøndske hekkeplasser. Da ligger det fortsatt store mengder snø igjen i terrenget. Reirplassen bestemmes ikke minst av snøforholdene. Små sørvendte glenter foretrekkes, og etter som snøen først tiner bort rundt trærne, kommer reiret ofte til å ligge inntil en stamme av ei gran eller furu. De fleste reirene som er funnet, har ligget på fast mark, men det skyldes nok delvis at få mennesker drister seg til å gå over de vannsyke myrene i snøsmeltingstiden, og sikkert nok ligger det en del reir på tuer eller små øyer i de endeløse vierkjerrøene.

Sjansen for å oppdage et reir synes også å være liten. Hvis man nærmer seg et reir, ligger gåsa på helt til man er ganske nær, før den plutselig springer av og letter.

Etter at ungene er klekt, tar foreldrene dem med seg til en bekk eller tjern, omgitt av frodige gressenger. På denne tida er gjessene ekstra forsiktige og skjuler seg meget godt i terrenget. I løpet av august og september forlater sædgjessene sine hekkeplasser og drar sørvestover".

I Skandinavia og trolig også i Russland foretrekker sædgåsa å hekke på minerotrofe myrkomplekser med planter som starr, myrull og bjønnskjøgg (Pirkola & Kalinainen 1984). Forut for sin inventering av sædgjess i Åsele Lappmark, plukket Eriksson & Henricsson (1990) ut mulige hekkeområder på topografiske kart, og de la da vekt på større våtmarksområder med (helst flere) tjern, vassdrag, og områder som var streket med blått på kartet. I denne delen av landet markerer dette først og fremst strengmyrer, som har sin mest typiske utforming på store morenefeltet med svak helning. De har regelmessig veksling mellom lange, smale tuer (strenger) som virker demmende, og våte, flate partier (flarker) (Moen 1982).

2.4.2 Myteområder

I Åsele lappmark beskriver Eriksson & Henricsson (1990) et myteområde på følgende måte: *".. ca. 250 ha og utgjøres av et mosaikkartet område med tjern og småmyrer og skogkledde morenerygger. .. i det karrige og utilgjengelige området. Vegetasjonen, eller kanskje snarere mangelen på vegetasjon omkring tjernene, viser tydelig det intensive beitetrykket som råder."*

Hvis dette er en beskrivelse som gjelder for flere myteområder, kan det være grunn til å spørre hvor mange personer (utenom sportsfiskere) som beveger seg frivillig inn i slike komplekser av myrer og tjern og går ut mot kanten av tjernene, uten å ha noe der å gjøre? Og hvis de i det hele tatt

legger merke til ekskrementer og mytefjær, vil neppe mange melde fra om dette på en slik måte at det blir alment kjent.

2.4.3 Raste- og overvintringsområder

De nordøstlige sædgjessene av *fabalis*-typen, som trekker til Sør-Sverige, østlige deler av Danmark, Tyskland og Nederland (se 5.1), beiter om høsten i stor grad på dyrket mark med spillkorn, sukkerroer, poteter og andre rotvekster. Vinterstid skifter de i stor grad til høstsådd korn og gress, mens de om våren i mye større grad bare beiter på gress (Madsen 1987, Persson 1989).

Sædgjessene fra Åsele/Trøndelag-regionen skiller seg fra de øvrige bestandene ved at de på rasteplassene i Nordvest-Jylland beiter på små, avsidesliggende parseller, hvor fuglene holder seg skjult bak hekker, diker og i forsøkninger i landskapet. Det er karakteristisk at de fura-sjerer - og hviler - på og omkring små sjøer langt ute i heilandskapet, i klitter eller plantasjer (Parslow-Otsu & Kjeldsen 1992). De er det Parslow-Otsu og Kjeldsen kaller "the geese of the moorland", slik de engang var kjent i Skottland, og denne særegne delpopulasjonen har således opprettholdt sitt opprinnelige levesett i både Nordvest-Jylland og Norfolk i England (se 5.3). I den senere tid er det likevel sett en tendens til at noen gjess beiter på dyrket mark (Parslow-Otsu 1994).

For både forvaltnings- og forskningsformål burde det være interessant og verdifullt å ta vare på dette opprinnelige levesettet for fremtiden. Her ligger en rekke muligheter til å gjøre sammenlignbare undersøkelser med sædgjess som har endret sitt levevis og i stor grad utnytter dyrket mark, bl.a. for å studere hvilken betydning dette har for gjessenes overlevelse, kondisjonsoppbygging og hekkesuksess.

2.4.4 Sædgåsa som indikatorart

Som en liten kuriositet i denne sammenheng kan nevnes at i en oversikt over faktorer av menneskelig karakter som påvirker nordiske fuglearter, er sædgåsa gitt en indikatorfunksjon for "*Opdyrking af græsarealer. Jagt.*" (Nordisk Ministerråd 1983). Grågåsa, derimot, er gitt en indikatorfunksjon for "*Begunstiges af nogen tilgroning. Jagt. Færdsel på yngleplasser.*" Hvis en her bare hadde sett på sædgåsbestanden i Åsele/Trøndelag-regionen og den norske grågåsbestanden, burde det antakelig vært omvendt.

2.5 Hekkebiologi

2.5.1 Toleranse

Sædgåsa er meget sky og vanskelig å oppdage i hekketiden, selv i områder der det hekker flere par. Ulfstrand (1973) skriver følgende: *Selv ubetydelige forstyrrelser i form av fløting eller spredt avvirkning skremmer gjessene bort fra*

et område; de konkurrerer således med sangsvanene om å kunne regnes som vårt lands mest utpregede sivilisasjons-skyende fugler.

Det foreligger ingen spesielle undersøkelser av sædgåsas toleranse overfor forstyrrelse, men vi har utvilsomt å gjøre med en art som er svært vår overfor de fleste former for menneskelig aktivitet. Dette bør ligge til grunn for alle forvaltningsmessige tiltak som knyttes til dens hekke- og mytelokaliteter.

Parslow-Otsu (1992) påpeker at sædgåsa tåler lite lavflyging av både fly og helikopter. I Norfolk har helikoptertrafikk medført opptil 25 panikkartede oppflukter ("escape flights") pr. dag. I et avsidesliggende hekkeområde i Sibir gikk hekkebestanden i et område drastisk tilbake etter 1970 med økt bruk av helikopter (Rogacheva 1992). Den ser derfor ikke ut til å ha lett for å venne seg til en bestemt form for forstyrrelse, noe vi ofte ser hos andre arter, f.eks. på flyplasser, der flere arter kan oppholde seg nær rullebanen uten å bry seg særlig med flyene som stadig vekk lander og letter.

Helikoptertrafikken har avtatt i omfang i Norfolk. Det samme kan imidlertid ikke Parslow-Otsu si om ornitologenes interesse for gjessene. Særlig fugletittere uten teleskop prøver å komme så nær som mulig, noe som fører til mange oppflukter for gjessene.

Gjentatte forstyrrelser kan føre til at gjessene bruker en forholdsvis stor del av tida til flukt, noe som koster mye ved økt energiforbruk.

Denne rapporten kan forhåpentligvis få flere enn meg til å fatte interesse for sædgåsa og bidra til at vi kan øke vår kunnskap om denne arten i Norge. Når dette er sagt, vil jeg likevel rette en advarsel til alle som vil ut og se etter sædgåsa:

Glem ikke at sædgåsa er meget sky og at økt trafikk, også av ornitologer, kan få sædgåsa til å sky et hekke- eller myteområde.

Kanskje kan en økning i bestanden, slik den kommer til uttrykk i tall fra overvintringsområdene i Danmark og England, skyldes at den har fått være mer i fred de siste årene. Kanskje verner den nå seg selv ved at den har tilhold på områder som få mennesker normalt oppsøker, også tidlig på våren under egglegging og ruging, da snøscooterkjøring, isfiske og lange skiturer er populære fritidsaktiviteter mange steder. Kanskje vil da det beste for sædgåsa være at vi fortsatt lar den være helt i fred, og så får vi heller leve med den usikkerheten vi nå har omkring dagens utbredelse og antall i Norge.

Ønsker om økt kunnskap må veies opp mot mulige negative virkninger for sædgåsbestanden og den praktiske nytten forvaltningen kan ha av slik kunnskap for å bli bedre istand til å ta vare på sædgåsa for framtida. Dette har betydning

for hvilke undersøkelser en eventuelt skal gjennomføre for å øke vår kunnskap om sædgåsas forekomst i Norge.

2.5.2 Fenologi

Fenologien til sædgåsa i hekkeperioden er dårlig kjent i Norge, men de kommer til hekkeplassene hos oss fra siste halvdel av april til midten av mai. Det nøyaktige avreise-tidspunktet fra Nordvest-Jylland (se 5.3) er ikke kjent, men ut fra regelmessige opptellinger som Vejlernes Økologiske Feltstasjon foretar i Vejler-området, er det sannsynlig at de fleste trekker nordover sist i april. Etter som sædgjessene kommer til det sørlige Lappland de siste dagene av april, er det sannsynlig at trekket til hekkeplassene foregår uten stopp underveis (Parslow-Otsu & Kjeldsen 1992).

Eggene legges rundt midten av mai i Sør-Norge og i siste halvdel av mai i Nord-Norge (Haftorn 1971). Eggene ruges i 27-29 dager. Ungene kan være flygedyktige etter 40 dager (men få data foreligger). Dette er i så fall betydelig kortere tid enn for grågåsa, og er kanskje en viktig grunn for at sædgåsa kan gjennomføre hekkingen i løpet av den korte arktiske sommeren på tundraområdene i Sibir. En annen viktig egenskap i så måte er at den er svært tidlig tilbake på hekkeplassene sammenlignet med mange andre arter, og kan legge eggene mens det ennå er mye snø på bakken. I dette kan den ha utviklet en hekkestrategi lik den som er typisk for arktiske gjess (særlig godt studert hos kvitkinn-gås). De er i stor grad avhengige av medbrakte fettreserver under egglegging og ruging av eggene, før den stedlige vegetasjonen begynner å utvikle seg (se f.eks. Owen 1980, Owen & Black 1990, Black et al. 1991).

2.6 Myting

Alle fjær slites ved bruk, og for at fjærdraktens egenskaper skal beholdes, må fjærene skiftes regelmessig. Dette gjelder alle fjær, fra de store vingefjærene til de minste kroppsfjærene. Hele prosessen med å erstatte gamle fjær med nye kalles myting, og dette inkluderer vanligvis både fellingen av gamle fjær og veksten av nye. Rekkefølgen fjærene skiftes i kan imidlertid variere i stor grad fra art til art, og også hvor ofte de skiftes. Ulike mytestrategier er på denne måten utviklet for å passe mytingen inn i fuglenes øvrige livsmønster (Ginn & Melville 1983).

Mytingen hos andefugler og noen få andre fuglegrupper er spesiell ved at de store vingefjærene felles så og si samtidig, slik at fuglene mister flygeevnen til de nye vingefjærene er vokst ut igjen. Før mytingen begynner kan først og fremst ikke-hekkende fugler ofte trekke langt avgårde til spesielle myteområder (se f.eks. Owen 1980, Alerstam 1982). Voksne gjess med unger myter på hekkeplassene eller oppvekstområdene for ungene. På denne måten kan de ikke-hekkende gjessene bl.a. unngå konkurranse om maten på hekkelokalitetene.

Det viktigste ved å trekke til spesielle myteområder synes likevel å være at de da oftest oppsøker områder hvor de føler seg trygge for fiender i en for gjessene svært sårbar periode. Dette har betydning for den aktivitet vi mennesker kan tillate oss i et myteområde uten at gjessene skyr myteområdet senere år.

Cramp & Simmons (1977) oppgir at sædgåsa er ute av stand til å fly ca. en måneds tid, men dette synes å være dårlig belagt med data. Jeg har ikke funnet referanser som kan fortelle om dette er den perioden de i det hele tatt ikke kan fly, eller om det er den tiden det tar før gjessene er så godt som fullt flygedyktige igjen. Mytende grågjess kan lette når tredje håndsvingfjær har ca. 2/3 av full lengde (egne data), med dette er på ingen måte det samme som å være fullt flygedyktig. Det betyr imidlertid at gjessene noen dager etter at de såvidt klarer å lette, kan ta seg til andre områder hvis de blir forstyrret eller vil oppsøke bedre beiteområder. Atferden etter mytingen synes imidlertid å være dårlig kjent. Jeg vet ikke hva det betyr for lengden av oppholdet på mytelokaliteten at sædgåsa, ulikt grågåsa, starter fellingen også av stjert- og kroppsfjær allerede når vingefjærene er halvt utvokste (Cramp & Simmons 1977).

Gjessene ankommer myteområdet i Nord-Trøndelag i månedsskiftet juni/juli (Ø. Spjøtvoll pers. medd.). I Finnmark begynner myteperioden omkring midten av juli (Collett 1921).

2.7 Inventeringsmetodikk

Fleire forfattere peker på at den letteste måten å oppdage sædgåsa på, er å se etter spor tegn som gåseskitt og mytefjær på beiteområdene. Dette er sikkert riktig hvis en går aktivt inn for å oppsøke mulige beiteområder, men ellers kan slike plasser lett forbli uoppdaget hvis de ligger i litt vanskelig terreng (myr, vierkjerr m.m.).

En rekke forfattere refererer til egne inventeringer eller andre undersøkelser av utbredelsesområdet til sædgåsa i Skandinavia, men få angir hvilken metode som er benyttet eller diskuterer svakheter ved sin egen metodikk. Et unntak er Eriksson & Henricsson (1990), som gjennomførte en inventering i 1983-86 for å klarlegge nåværende status for sædgåsa i Åsele lappmark. Feltarbeidet ble utført bare av to personer, hvilket sier noe om arbeidets vanskelighetsgrad.

Sædgåsa er svært vanskelig å inventere fordi den er nattaktiv og meget sky. Mulige hekkeområder ble plukket ut på topografiske kart før feltarbeidet ble satt igang. I forbindelse med feltarbeidet forhørte de seg også med lokalbefolkningen, som ga et tyvetalls opplysninger med til dels meget interessant informasjon. Inventeringsmetodikken til Eriksson & Henricsson (1990) gikk ut på først å spåne etter beitende eller flygende gjess fra en passende skogkant eller myrholme. Etter at et område var spanet tilfredsstillende (sier ikke noe om hva som ligger i dette), endret de taktikk og gikk ut på myra for bevisst å vise seg fram. På denne

måten kunne de undersøke omlag 10 km myrområder pr. inventeringstilfelle.

Erfaringene fra inventeringene og andre undersøkelser viste at tiden omkring soloppgang ga best resultat. Gjessene flyr da til sine beiteområder og er i slike tilfeller ofte uvanlig talemåte. På bakken er de derimot svært stille og meget vanskelige å oppdage. I ett tilfelle hadde Eriksson og Henricsson spanet over et område i flere timer, før de gikk ut på myra. Da ga gjessene seg med en gang til kjenne, etter å ha beitet bare ca. 150 m fra observasjonsplassen.

Ved forstyrrelse kan det se ut til at mytende sædgjess først klumper seg på vannet, før de rømmer til skogs (Henriksen 1989). Dette gjør det meget vanskelig å oppdage også mytende sædgjess, hvis en ikke er spesielt på utkikk etter arten. Det er derfor vanskelig å vurdere hva som ligger i ulike observasjoner som er referert i litteraturen. En kan spørre om det er tilfeldigheter som ligger bak en observasjon, fordi (noen av) gjessene ikke har rukket å stikke til skogs.

3 Sædgåsa i Norge

Sædgåsa regnes fortsatt som en relativt vanlig hekkefugl i indre og østlige deler av Finnmark, mens den i indre deler av Nord-Trøndelag og sørlige deler av Nordland (Børgefjell-området) synes å være meget fåtallig. Fordi sædgåsa er så sky og vanskelig å oppdage i hekketiden, selv i områder der det hekker flere par, kan hekkebestanden være noe større enn det som er kjent i dag.

Det er imidlertid varierende opplysninger som er gitt om sædgåsas forekomst i Norge. For Finnmark oppgir f.eks. Bollingmo (1991) at "noen par" hekker fast i indre og østlige deler av Finnmark (bare Sør-Varanger?), og at bestanden i hele landet er langt mindre enn den svenske, som ble anslått til rundt tusen par i 1976. Haftorn (1971) angir derimot sædgåsa som til dels meget tallrik i Sør-Varanger kommune, mens Frantzen et al. (1989) angir den som fortsatt ganske vanlig, og at den er vanligst i Kautokeino kommune.

Hekkebestanden i Trøndelag er av flere regnet som en vestlig utløper av hekkebestanden på svensk side av grensa.

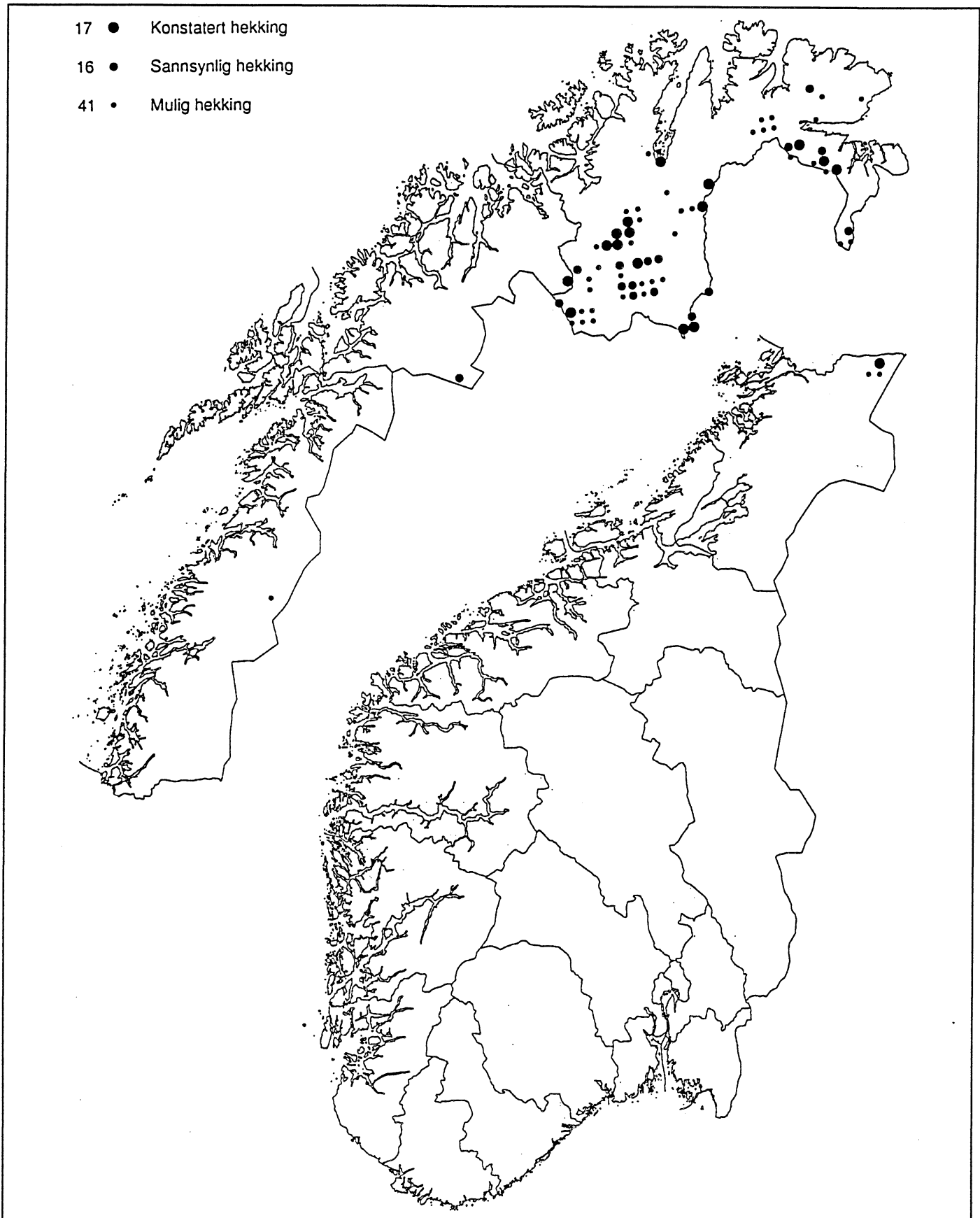
Tidligere ble grensen mellom de to Trøndelagsfylkene betraktet som sørgrensen for utbredelsen av sædgåsa i Norge (Haftorn 1971). Resultater fra NOF's atlas-prosjekt, som er en omfattende kvalitativ kartlegging av hekkeutbredelsen til alle norske arter innenfor ruter på 10x10 km, gir imidlertid bare ett avgrenset hekkeområde for sædgåsa i Norge sør for Troms/Finnmark, i Røyrvik kommune (Gjershaug et al. 1994, figur 2). Eneste unntak her, iflg. atlas-prosjektet, er en mulig hekking (svak indikasjon på hekking) i Nordland.

Det er imidlertid grunn til å stille spørsmål ved hvor godt atlasen eller kartleggingen har klart å fange opp hekkende sædgjess, bl.a. ut fra tidspunktet de fleste har vært ute for å registrere hekkende arter (sædgåsa hekker meget tidlig) og det at sædgåsa er så ekstremt sky at den kan være meget vanskelig å oppdage uten at en er på særlig utkikk etter den.

Sædgjess blir regelmessig sett også andre steder i Norge vår og høst, og et lite antall kan overvintre her i landet. Hekkeområdet(områdene) til disse fuglene er ukjent (men se 5.2).

3.1 Sædgåsa i Børgefjell-området

Mytelokaliteten i Røyrvik ble oppdaget 14-15 august 1977. Da var det ikke gjess i området, men mye mytefjær og ekskrementer (Ø. Spjøtvoll pers. medd.). Forekomsten var kanskje oppdaget av andre tidligere, men trolig ikke av fuglekundige, slik at ingenting var beskrevet før (Einvik 1993).

Figur 2. Hekkende sædgås i Norge ifølge atlas-prosjektet (NOF, Gjershaug et al. 1994). - Breeding distribution of the Bean Goose in Norway from the Norwegian Atlas project. Large, middle and small symbols show verified, probable and possible breeding respectively.

3.1.1 Hekking

Hekking er påvist i området i følgende år:

- 1979 1 kull med minst én unge
- 1980 1 kull med 5 unger
- 1983 1 kull med 6 unger
- 1993 1 kull med 5 unger

På innmark ikke langt unna hekke- og myteområdet det her er snakk om, er det tidlig i mai sett 6-10, på det meste opptil 20, sædgjess som beiter. Dette kan være den lokale hekkebestanden av sædgjess i området, men datagrunnlaget er ikke tilstrekkelig til å kunne fastslå dette. Det er imidlertid ikke noe som tyder på en særlig stor hekkebestand innenfor myteområdet eller nærliggende områder (Ø. Spjøtvoll pers. medd.).

3.1.2 Myting

Muntlige opplysninger fra lokalbefolkningen går ut på at det var en relativt stor bestand av gjess i Børgefjell på 1940- og 50-tallet (Einvik 1993). Det snakkes sågar om 1000-vis, men antallet er selvfølgelig usikkert. For folk flest kan en tett samling av flere hundre gjess virke svært stor ("som en holme i vatnet") og gi inntrykk av langt mer fugl enn det reelle antallet. Det kan tenkes at også andre arter, f.eks. dvergås, var med i bildet.

Børgefjell nasjonalpark ble opprettet i 1963, og med opprettelsen økte også ferdseien i området. Siste sikre observasjon fra dette området er fra 5.8.1970, da 12 individer (mytende?) ble sett og ei død sædgås ble funnet (P.J. Schei pers. medd.). Nå er det kjent bare ett område for mytende sædgjess i Røyrvik, og det ligger utenfor nasjonalparken.

Antallet i dette myteområdet har variert fra 60-70 til minst 150 gjess på det meste i 1989 (tabell 1), men det er hele tiden usikkert hvorvidt alt er funnet. I 1989 ble det imidlertid brukt mange dager til leting også utenfor myteområdet. I 1991-93 var gjessene mer spredt utover og dermed svært vanskelige å registrere. Dette antas delvis å ha sammenheng med trafikk av folk i området, med bl.a. telt i sentrale deler av myteområdet av folk som hadde med seg hund (Ø. Spjøtvoll pers. medd.). I 1980 var det usedvanlig tørt, slik at de normale beiteområdene for sædgjessene var brunsvidde. Da ble flokken sett utenom det faste myteområdet (Ø. Spjøtvoll pers. medd.).

Bestanden tok seg noe opp fra 1987 til 1989. De lave tallene i 1992 og 1993 kan foreløpig ikke tolkes som tegn på nedgang, fordi gjessene som nevnt over var svært spredt etter omfattende forstyrrelser av fiskere i området. Disse fisket her mens de ventet på å kunne komme inn i selve nasjonalparken.

En tenkbar årsak til økningen er at det har vært et innslag av sædgjess fra andre områder. Sommeren 1989 ble det i

myteområdet funnet en hodeskalle og halsring (A39) av sædgås (J. Røkke pers. medd.). Den ble merket som voksen ved Utajärvi nær Oulu i Finland 13 mai 1988, og sett i det samme området 17 og 25 mai. Etter dette foreligger det bare en usikker observasjon fra Skåne i november 1988. Det kan derfor ikke utelukkes at denne sædgåsa, en gang etter 25 mai 1988, har trukket rett vestover fra Finland til Namsvatnet for å myte. Sædgåsa som ble sett med oransje halsring ved Namsvatnet i 1988 - kan det ha vært A39? Siden bare skallen ble funnet, er det vanskelig å vurdere om den døde på myteplassen i 1988 eller i 1989, og om den eventuelt oppsøkte myteområdet to år på rad.

I Åsele ble det sett ei sædgås med oransje halsring 18 juli 1988, uten at koden ble avlest (Å. Andersson pers. medd.). Det kan ikke utelukkes at dette også har vært A39, selv om tidspunktet ikke skulle tilsi dette (burde være i full myting på denne tida). Men om det likevel var A39, ville det være en viktig indikasjon på hvordan disse to mytelokalitetene (og andre?) kan utgjøre alternative myteområder for sædgåsbestanden i Åsele/Trøndelag-regionen - og for gjess som av en eller annen grunn har gitt opp andre myteområder og som kan være seint ute før de finner fram til et nytt myteområde.

A39 og Åsele-gåsa er de to eneste (eventuelt den eneste) finskmerkede sædgjessene som er sett eller funnet i Norge eller på svensk side av grensen. To halsmerkte sædgjess som er funnet i Norrlands innland, en i Sjaunja og en ved Vittangi, er begge merket i Skåne (L. Nilsson pers. medd.). Det er således ikke mange resultater fra merkearbeidet å støtte seg til når en skal vurdere opprinnelsessted for gjessene i Røyrvik.

En del andre arter er sett sammen med sædgjessene, og noen sædgjess er sett med halsring uten at koden er avlest (tabell 1). De to skarprøde halsringene er foreløpig et mysterium. Jeg har ikke undersøkt om grågåsa med fotring eller innslag av andre arter kan være en nøkkel til hvor sædgjessene kommer fra, ved at sædgjess med halsring og/eller sædgåsflokker med innslag av andre arter er sett andre steder enten før eller etter myteperioden.

Økningen kan skyldes at en del sædgjess har skiftet myteområde. Etter en tur til myteområdet i Åsele i 1993, der det nå er ansatt en samisk oppsynsmann, fikk Parslow-Otsu (1994) høre av denne oppsynsmannen at antall sædgjess i myteområdet har sunket fra 300 i 1987 til under 100 individer. Årsaken til dette skulle være at de flyttet til et annet område på grunn av menneskelig forstyrrelse. Kan noen ha flyttet til myteområdet i Røyrvik? Tellingene her antyder ikke en økning på 200 individer, så kan det være et annet myteområde i eller i nærheten av Røyrvik og Åsele?

Tabell 1. Telling av sædgjess i myteområdet i Røyrvik kommune (data fra Øyvind Spjøtvoll). - Counts of Bean Goose in the moulting area in Røyrvik.

År Year	Dato Date	Antall Number	Merknader/andre observasjoner Comments/other observations
1978	21-25.7	ca 70	1 mytende ringgås
1979	21-24.7	ca 90	Flere var flygedyktige 22.7
1980	1- 3.8	> 12	Halvparten var flygedyktige
1981	31.7-3.8	ca 75	
1982	25-27.7	> 86	Muligens 97
1983	23-25.7	ca 70	2 kortnebbgjess i tjern med sædgåskull
1984	14-16.7	> 89	
1985	24-25.7	ca 75	
1986	15-16.7	ca 98	
1987	15-16.7	ca 80	
1988	15-17.7	ca 105	1 sædgås med oransje halsring, 1 grågås med rød (oransje?) ring på høyre(?) fot
1989	12-15.7	> 150	2 skarprøde halsringer, 3 kortnebbgjess
1990	12-13.7	ca 120	
1991	16-17.7	ca 115	
1992	18-19.7	ca 30	
1993	21-22.7	ca 60	

Sædgjessene ankommer området i månedsskiftet juni/juli, men også så sent som midten av juli er det sett flygedyktige sædgjess i området (Ø. Spjøtvoll pers. medd.). Dette er trolig gjess som ennå ikke har startet mytingen av en eller annen grunn, kanskje nettopp fordi de har trukket vekk fra andre myteområder pga. forstyrrelser i disse?

Det er sett småflokker av sædgjess utenom selve myteområdet i slutten av juni, og trolig er dette flokker på vei inn til myteområdet, eller flokker som beiter i førmyteområder for å bygge opp fettreserver til myteprosessen starter. Det er svært lite som er kjent om hvor fort gjessene starter mytingen etter at de kommer til selve myteområdet, og hvordan de vil reagere på forstyrrelser i området denne tida.

Flygedyktige sædgjess som blir sett i slutten av juli, er trolig "ferdig" med mytingen. Dette antyder en noe kortere myteperiode enn antydnet i litteraturen (se 2.6). Fra begynnelsen av august, da multeplukkerne rykker inn i området, blir det etter hvert lite gås å se i området, og rundt 10 august er det trolig svært få igjen, kanskje med unntak av de som startet mytet svært sent (Ø. Spjøtvoll pers. medd.). Dermed ser det ikke ut til at gjessene holder seg mer enn omlag en måned i dette myteområdet, hvilket er betraktelig kortere enn de tre månedene Parslow-Otsu (1994) antar gjelder for myteområdet i Åsele.

De senere årene har ferdselen av fiskere i myteområdet økt. Dette skjer på den tiden da gjessene ankommer, da det

ennå kan være for tidlig for sportsfiskerne å dra inn i selve nasjonalparken. Det er flere ilandsetningsplasser som bringer folk til Børgefjell, og bruken av disse bør vurderes ut fra hensynet til sædgjessene i myteperioden. For en faglig begrunnelse og for at berørte parter skal forstå behovet for mulige ferdselsrestriksjoner, bør en nøye vurdere i hvilken grad en skal gjennomføre oppfølgende undersøkelser rettet mot gjessenes bruk av mytelokaliteten.

Observasjoner av blåsvarte ekskrementer, som en rekke ganger har vært dominerende farge på ekskrementene som er funnet, indikerer klart at sædgåsa i stor utstrekning beiter på krekling, som det finnes rikelig av i regionen (Ø. Spjøtvoll pers. medd.).

3.2 Sædgåsa i grensefjella mellom Verdalen, Nord-Trøndelag og Jämtland i gamle dager

Følgende beskrivelse er tatt fra Suul (1988):

Meråker og grensa mellom Trøndelagsfylkene har av flere blitt regnet som sørgrensa for sædgåsas utbredelse i landet inntil ca. 1950 (se bl.a. Haftom 1971). Arten har avtatt i antall gjennom lengre tid, men ennå finnes en liten bestand i Nord-Trøndelags østre strøk.

Data om utbredelsen i tidligere tider er mangelfull. Haftorn (1971) angir følgende om forholdene i Verdalen: "Synes i Verdalen mest å forekomme langs riksgrensen, men fantes på slutten av 1800-tallet vestover til Burantraktene i Frol, der reir er funnet".

I denne artikkel vil jeg supplere dette med opplysninger innsamlet i 1950-årene av Oddmund Suul og av undertegnede i 1970-årene.

Gamle folk av min bestefars generasjon, fra de indre bygdene i Verdalen, hadde tydeligvis relativt god kjennskap til arten både som hekkefugl, trekkfugl og om myteforhold. Deler av denne kjennskap har tydeligvis også blitt formidlet fra tidligere generasjoner.

Hekking er kjent fra Sul, nærmere bestemt i de nordvendte skogsliene opp mot fjellbandet på sørsiden av bygda. Enkeltfunn inntil første del av 1900-tallet (før 1930). For øvrig kan nevnes at hekking er kjent fra noenlunde tilsvarende terreng i østvendte lier vest for Storrensjön i Jämtland før 1940.

Det var godt kjent at gjessene om våren søkte til setervollene hvor det tidlig ble grønt. I det indre av Verdalen finnes en rekke setre, men setringen avtok raskt etter krigen og er i dag historie. Rundt 175 setre er kjent innen nåværende grenser for Verdalen kommune (Dillan 1973). Setervollene og seterhusene har i mange tilfeller forfalt og enkelte kan knapt gjenfinnes lengre. Med utmarksslåtten er det på samme vis, bare gården Sulstua (vestre og østre) hadde i sin tid 339 stakkstenger fordelt en rekke plasser i utmarka rundt Sulgrenda (Karlgård 1960).

Vatnet Billingen i Verdalen (like ved riksgrensen) var en gammel myteplass for sædgjess, kjent før 1930. Hit dro sulingene (og andre?) og jaktet/slaktet gjess i gamle dager. Dette må ha opphørt i forrige århundre. I Storrensjön (se ovenfor) var det for øvrig en slik myteplass på Godön.

Både sædgås og bever er i dag borte som fast innslag i Verdalens fauna, men i motsetning til sædgåsa kan det vel være håp om at beveren vil finne tilbake til fordoms plasser. For sædgåsa er ikke bildet like lyst. Endringene i dens oppholdssteder med opphør av setring, utmarksbeite og slått samt vår tids hyttebygging, moderne skogsdrift og andre forhold er faktorer som på forskjellig vis spiller inn. Imidlertid bør nevnes en observasjon av 4 "grågjess" ved Billingen i august 1988 (Tore Bjørkli pers. medd.), uten at jeg vil gå inn i nærmere spekulasjoner om sædgåsopp-treden.

Selv om Suul ikke vil spekulere i sædgåsopp-treden, er det liten grunn til å tro at det kan ha vært snakk om en annen art. Er dette en indikasjon på at sædgåsa fortsatt har tilhold i grensefjellene så langt sør i sitt (tidligere) utbredelsesområde?

Suul skriver også: *Gjessene i grensefjellene finner en igjen også i stedsnavn - et eksempel fra Sul er "Gåshølet" i Inna.* Kanskje kan en kartmessig framstilling av alle stedsnavn med "gås" gi et inntrykk av hvilken utbredelse sædgåsa hadde i indre strøk av Trøndelag (og Østlandet?) i gamle dager. Mange lokalnavn står nok ikke på kartet, men er navn som overføres fra far til sønn på linje med annen informasjon som var viktig for å kunne klare seg selv med det en kunne høste i skog og mark.

Det er ikke alle som er overbevist om betydningen av redusert utmarksbeite og slått som årsak til nedgangen i sædgåsbestanden (Svensk häckfågelatlas, M. Svensson pers. medd., se 4.4).

3.3 Sædgåsa i Nordland

Haftorn (1971) angir at det mellom Børgesfjell og Finnmark ikke finnes pålitelige opplysninger om hekking. Sædgås har likevel trolig hekket i minst to områder, øst for Ruffudalen, i Gildeskål og ved Kaldvatnet/Akersvatnet i Rana (T. Bø pers. medd.).

Området i Gildeskål var et kalkrikt, sørvendt område med tidlig snøsmelting, der det skal være sett flere hundre fugler rastende om våren og/eller mytende om sommeren. Trolig har det vært snakk om både sædgås og dvergås. Dette området ble neddemt på 1950-tallet.

Kaldvatnet/Akersvatnet lå i kanten av skogbeltet, med meandrerende elv og flere vatn. Området ble demt ned på 1960-tallet, og da ble 50 000 mål viermark lagt under vatn.

Vasskraftutbygging kan dermed ha vært en viktig årsak til en del av bestandsnedgangen som har skjedd i Norge de siste 100 årene.

I Nordland er sædgås sett på flere lokaliteter etter 1970 (Misund 1979, Fagerli et al. 1987), uten at hekking med sikkerhet er påvist. Flere av lokalitetene kan være mulige hekke- eller mytelokaliteter. To par som ble sett i Ruffudalen, vest for området som ble neddemt (se over), er oppført som hekkende.

3.4 Sædgåsa i Finnmark

Det er neppe tvil om at hekkebestanden også i Finnmark har gått tilbake. Noe av årsaken til dette kan ligge i same- nes til dels omfattende nedslakting av mytende gjess. Bestanden i Finland og Russland har derimot økt til dels kraftig. En mulig årsak til denne økningen kan skyldes forbud mot vårfjakt i Russland i 1960-åra og bedre vern under trek- ket og på vinteroppholdsstedene (Madsen 1987).

En generell beskrivelse av sædgåsa i Finnmark og NKV's prosjekt med telling av mytende gjess og ringmerking er gitt

av Henriksen (1989, se også Tveit 1984). En nærmere vurdering av sædgåsas forekomst i Finnmark ligger ikke innenfor rammen av denne rapporten. Jeg vil likevel peke på et par forhold som går på vurderinger av dagens hekkebestand i Finnmark og den bestandsutvikling flere antar å ha registrert, og på varierende bruk av et område som grunnlag for hvordan en vurderer betydningen av en enkeltstående mytelokalitet.

Sædgåsa er som før nevnt angitt som til dels meget tallrik i Sør-Varanger kommune i Finnmark (Haftorn 1971), men manglende data og registreringer av sædgjess på hekkplassene gjør det meget vanskelig å vurdere dagens hekkebestand og bestandsutvikling (Henriksen 1989). Det foreligger således få konkrete hekkefunn.

Trolig hekker 10-15 par i Øvre Pasvik, noe som gir en tetthet på 1-1,5 par pr. km² (Wikan 1987, ref. i Henriksen 1989). Dette er i så fall en svært tett bestand, på linje med de høyeste tetthetene som er registrert i Sibir, der det er registrert tettheter på opptil 1,7-2,5 par/km². Så høye tettheter forekommer imidlertid bare i år med spesielt gode betingelser for hekking (Rogacheva 1992). Kola har også, som nevnt i kap. 2.2, en meget tett hekkebestand i noen områder, uten at verdier for tettheten er oppgitt. Det er neppe mulig i dag å si noe om tettheten i øvrige deler av Finnmark.

Pasvik har også en betydelig høyere tetthet av sædgås enn Åsele lappmark, der Eriksson & Henricsson (1990) fant 0,06 par/km² (for deres høyeste anslag på 100 par for 1800 km² våtmark under de alpine regionene). Også her mangler data fra andre områder, slik at vi ikke kan vurdere i hvor stor grad dette er en representativ verdi for de sørligste hekkeområdene i Skandinavia.

Mytende sædgjess er blitt talt fra fly i 1968, 1970-71 og 1987-89, men det foreligger også data fra 1984-85 (Henriksen 1989, tabell 2). Resultatene blir diskutert her fordi jeg ikke synes det er så klart at det har vært en markert nedgang i både hekke- og mytebestanden av sædgås i Finnmark de siste årene (Henriksen 1989). For mytelokaliteten i Nord-Trøndelag er dette spesielt interessant fordi Eriksson & Henricsson (1990) diskuterer mulighetene for at svenske gjess ikke bare kan benytte områder i Finnmark under mytingen, men også områder lenger sør.

Reduksjonen i antall mytende gjess som er registrert i Finnmark, antas å være et resultat av en tilsvarende nedgang i hekkebestanden. Men det trenger ikke nødvendigvis å være en slik sammenheng! Hove og Tveit (1970, ref. i Henriksen 1989), beregner hekkebestanden i Finnmark med bakgrunn i mytetallene. Dette vil jeg hevde er en grov feil i analysene av resultatene fra disse undersøkelsene, også når senere tellinger av mytende gjess blir omgjort til hekkebestand på samme grunnlag og viser en tilbakegang i bestanden på hele 87 % fra 1968 til 1989 (Henriksen 1989).

Mytende gjess som samles i de typiske myteflokkene, er som regel ikke-hekkende gjess, oftest 1- eller 2-årige gjess som ikke er forplantningsdyktige. Det er imidlertid et visst innslag også av hekkende gjess som mislykkes med hekkingen så tidlig at de kan slå seg sammen med ungfuglflokkene før disse trekker mot myteområdene, som ofte ligger (til dels svært) langt fra hekkeområdene (se 2.6). Det må derfor skilles klart mellom bestandsendringer for hekkende sædgjess på den ene siden, og mytende sædgjess i et gitt område på den andre siden. Det trenger slett ikke å være noen sammenheng mellom disse i et gitt område.

Henriksen (1989) skriver at det er svært vanskelig å skaffe en god oversikt over sædgåsa i Finnmark. Dette gjelder både hekkende og mytende gjess. Flyruta som er benyttet under tellingene i Finnmark, dekker bare en mindre del av Finnmark. Dermed har de ikke kunnet fange opp mulige endringer som kan ha skjedd i myteområder fra 1968 og 1970-71 fram til 1987-89.

Flere sider ved tellingene bør derfor belyses bedre:

- Problemer med metodikken, jf. diskusjonen om tellinger fra fly kontra tellinger fra bakken (Henriksen 1989).
- Indikasjoner på at gjessene kan bruke forskjellige lokaliteter innen det samme området fra år til år, uten at en har endret på flyrutene for å undersøke om gjessene kan ha skiftet oppholdssted.
- Nye (?) resultater fra områder nord og vest for Staburselva i Porsanger, der det i 1989 ble funnet store mengder ekskrementer og mytefjær, men bare sett to flokker på 3 og 5 individer (Dahl & Dahl 1989, ref. i Henriksen 1989). Denne myteforekomsten, som synes å være den eneste i Porsanger og ikke kjent før 1989, blir ikke diskutert ut fra mulige endringer i fordelingen av mytende sædgjess i Finnmark. Det blir heller ikke den største enkeltflokken av sædgjess som noensinne er sett i Finnmark, med 800 individer som rastet ved Bukkacærro på grensa mellom Berlevåg og Båtsfjord høsten 1984. Det foreligger ikke, med ett unntak, opplysninger fra andre år enn 1984 fra Båtsfjord og Berlevåg, da det tydeligvis ble samlet inn opplysninger til viltområderegisteret hos Fylkesmannen. Utenom den ene store flokken på 800 individer, ble det sett 250 sædgjess på en rekke andre lokaliteter. Hva slags sædgjess er dette, hvis de er korrekt artsbestemt?
- Påstanden om at de mytende gjessene i Finnmark kommer både fra Norge, Sverige og Finland (se Henriksen 1989), rimer dårlig med at det beregnes en hekkebestand for Finnmark med bakgrunn i tellinger av de mytende gjessene.
- Mistanke om at gjessene de siste årene kan ha trukket mer inn i Finland, som det ikke blir gitt noe belegg for, eller som ikke er understøttet av eventuelle tellinger som viser en tilsvarende økning på finsk side av grensa.

- Forstyrrelser som skyldes egen aktivitet blir ikke diskutert som mulig årsak til en nedgang i antall mytegjess. I Mivtjavri-området i Tana foregikk det aktivitet i 1968 (telling fra fly), 1969 (fangst av 73 gjess), 1970 (telling fra fly og fangst av 9 gjess) og 1972 (telling fra fly). I 1970 og 1972 ble det sett hhv. 298 og 200 gjess, og bare 39 og 44 i hhv. 1983 og 1989. I 1970 ble det funnet mindre flokker og i alt færre gjess enn i 1968. Hvorfor en slik tilbakegang? Kan det tenkes at de har skydd området på grunn av all aktiviteten som foregikk rundt 1970?
- Utviklinga innen motorisert ferdsel (og annen aktivitet?) på vidda kan ha ført til endringer i tilholdssteder for sædgjessene.
- Oppdagelsen av "nye" myteområder i Åsele-området som kan omfatte også finske fugler, gjør det vanskelig å vurdere de dataene som foreligger fullt ut i denne utredningen. Men jeg synes det er god grunn til å reise tvil om det er riktig å påstå at det har vært en sterk tilbakegang for sædgåsa i Finnmark, særlig når bestandene lengst nord i Sverige og i Finland ser ut til å øke.

Tabell 2. Tellinger av mytende sædgjess i Finnmark. Data fra Henriksen (1989), som gjengir noen data fra Tveit (1984). - Counts of moulting Bean Goose in Finnmark. Data from Henriksen (1989), who refers to data from Tveit (1984).

År Year	Antall mytende sædgjess No of moulting Bean Geese
1968	3500
1970	1700
1971	1635
1985	1310
1987	934
1988	377
1989	458

4 Sædgåsa i Sverige

4.1 Hekking

Også i Sverige har det vært ulike oppfatninger av sædgåsas hekkeområder:

Ulfstrand (1973) beskriver den svenske utbredelsen slik: *Sædgåsas sørligste hekkeplasser ligger i Dalarna. Videre nordover finnes den sparsomt eller sjeldent helt opp til Tome lappmark.*

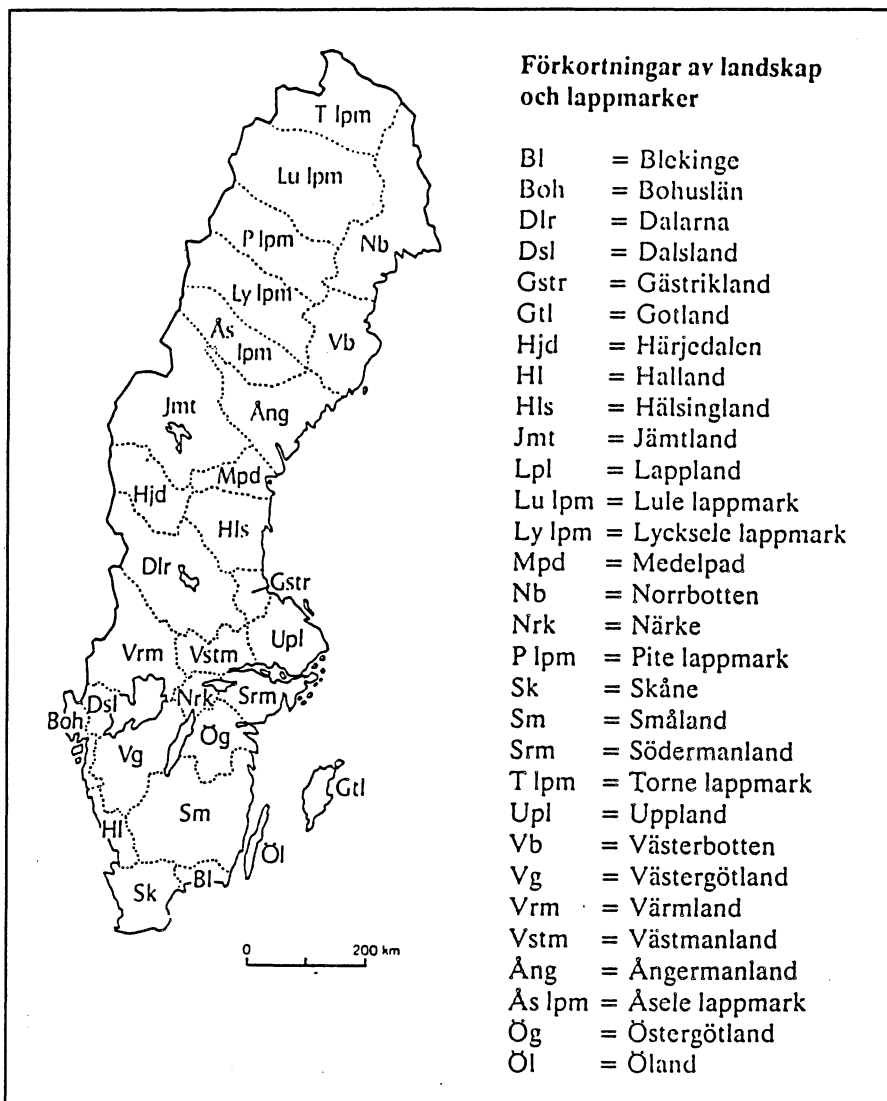
SOF (1978) angir sædgåsa som regelmessig hekkende i Torne, Lule, Pite, Lycksele og Åsele lappmarker og i Norrbotten og Jämtland, tilfeldig hekkende i Ångermanland, og som trolig hekkende i Dalarna (jf. figur 3). Ifølge deres utbredelseskart er den ikke funnet hekkende så langt vest som til grensa (SOF 1978).

Tidligere hekket sædgåsa naturlig sør til Hälsingland og nordre Dalarna, der det i løpet av de siste årene er satt ut sædgjess (Essen 1982a). Størrelsen på denne bestanden er ikke kjent, men minst 125 sædgjess ble sett sammen med 20 utsatte gjess i det som utgjør den eneste vinterbestanden i Skottland, der de oppholder seg fra september til april (Parslow-Otsu 1994).

Eriksson & Henricsson (1990) gjengir et kart fra Ekman (1922, figur 4a), som de etter sine undersøkelser mener er representativt også for dagens utbredelse av sædgåsa i Sverige. Det gjengitte kartet viser, noe feilaktig, et svensk utbredelsesområde som ligger helt inntil norskegrensa så langt sørover som til (ca.) Storlien (figur 4b). Mellquist (1970) angir også hekkeområdet helt inn til grensa, men drar det ikke så langt sør som Ekman (1922) gjorde. Utbredelseskart for sædgås i Haftorn (1971) og Cramp & Simmons (1977, figur 1) avviker fra disse svenske kartene, ved at utbredelsesområdet på svensk side går inn til eller over norskegrensa bare i Sør- og Nord-Trøndelag.

Det svenske atlas-kartet (Svensk häckfågelatlas, M. Svensson pers. medd.) viser en usammenhengende utbredelse i den sørlige delen av utbredelsesområdet. Dette kartet indikerer at det ikke er noen geografisk forbindelse mellom den norske og den svenske bestanden i den sørligste delen av hekkeområdet. Artens utbredelse er i prinsippet todelt, med en mindre forekomst i nordre Dalarna, Härjedalen og nordvestre Hälsingland, mens hoveddelen hekker i et område i nordre Norrland fra Ångermanland til Torne lappmark. Dette innebærer at bestanden i bl.a. Åsele blir slått sammen med den nordlige bestanden, og dette bryter helt med det bildet en nå har dannet seg basert på observasjoner av halsmerkede gjess fra Åsele (se kap. 5).

Kanskje må en regne med tre ulike bestander i Sverige og ikke bare to, slik at en har en bestand i Dalarna m.m., en i Åsele m.m. og en bestand lenger nord som fortsetter inn i Finnmark og Finland.

Figur 3. Landskap og lappmarker i Sverige (fra SOF 1978). - Provinces and Lapp-districts in Sweden.

Det er også her grunn til å stille spørsmål ved hvor godt atlasen eller kartleggingen har klart å fange opp hekkende sædgjess i Sverige (se kap. 3). Det er usikkert hvordan situasjonen for sædgåsa er i Jämtland, der kartleggingen er ufullstendig. I atlas-materialet savnes rapporter om hekkende sædgjess fra store deler av Pite og Lule lappmarker, som er de områdene som er dårligst kartlagt. Etter alt å dømme har arten en kontinuerlig forekomst i hele Lappland og de nærliggende nordre delene av Norrbotten (Svensk häckfågelatlas, M. Svensson pers. medd.).

Det synes således å være grunnlag for å reise spørsmål om hvor godt utbredelsen til sædgåsa er kartlagt i Norge, og dels også i Sverige. Hvis den hekker helt inn til grensa på svensk side over et så stort område som angitt av bl.a. Eriksson & Henricsson (1990), burde den kanskje være funnet flere steder også på norsk side av grensa.

Er det bare mangelfull dekning i atlas-prosjektet eller manglende erfaringer med sædgåsa som har gjort at vi har unngått å oppdage den, eller er utbredelseskartet til f.eks. Haftorn (1971) og det svenske atlas-kartet mer korrekt enn tidligere svenske kart, slik at vi ikke kan forvente å finne

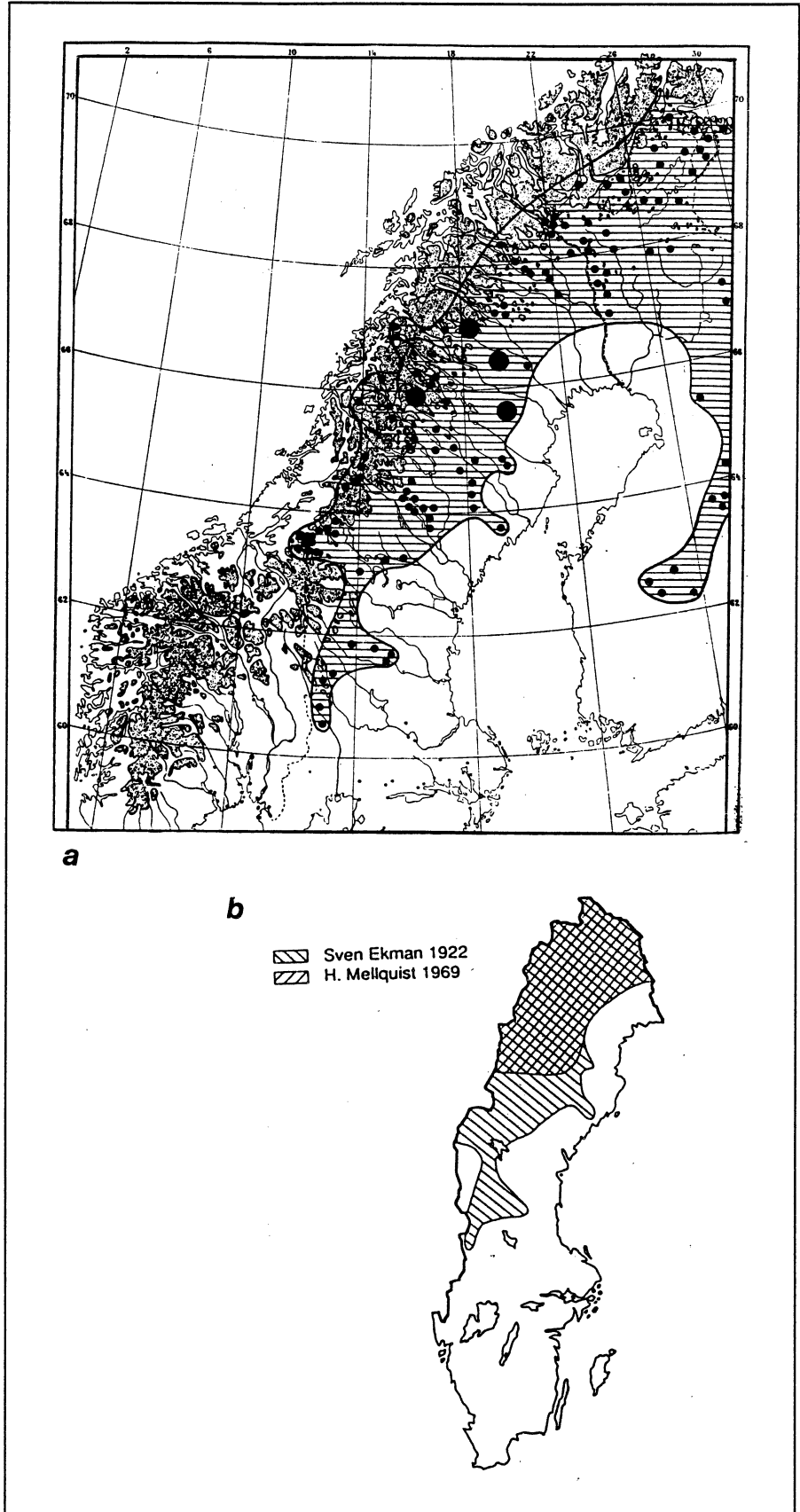
sædgåsa hekkende andre steder i sørlige deler av Norge enn i Trøndelag?

Det synes å være behov for en bedre kartlegging både på norsk og svensk side av grensa, særlig med tanke på de nye opplysningene fra Åsele lappmark, som antyder en større og mer utbredt hekkebestand og mytebestand enn en var klar over for bare 5-10 år siden (Eriksson & Henricsson 1990).

4.2 Myting

Myteplasser for sædgåsa har lenge vært kjent fra bl.a. Finnmark (Tveit 1984) og fra nordlige deler av Russland med rapporter om tusentalls gjess fra Kolahalvøya (Bianki 1976, ref. i Nilsson 1982, Ogilvie 1978). Fra gamle dager finnes det også opplysninger om store flokker med mytende gjess i Nord-Sverige (Nilsson 1982).

Figur 4. Utbredelsen for hekkende sædgås i Sverige. 4a etter Ekman (1922). 4b etter Eriksson & Henricsson (1990). Kartet etter Ekman er ifølge Eriksson & Henricsson stort sett i samsvar med dagens forekomst. - Breeding distribution of the Bean Goose in Sweden. The older map from Ekman (1922) shows a distribution that largely corresponds to the present one (according to Eriksson & Henricsson (1990)).

I forbindelse med en kartlegging av hekkende andefugler på nordkalotten 1972-76 (Haapanen & Nilsson 1979) ble det gjennomført flyrekognosering etter mytende gjess nord i Norge, Sverige og Finland. I juli dekte en de viktigste myrområdene nord for en linje mellom Gällivare og Pajala (omtrent like langt nord som Bodø) med fly, der bare to mindre flokker med hhv. 12 og 19 mytende sædgås ble funnet. Også fra nordre deler av Finland ble det rapportert bare noen få mytende sædgjess (M. Pirkola, pers. medd. i Nilsson 1982).

Konklusjonen på dette var at det ikke fantes større myteforekomster i nordre deler av Sverige, og at de svenske gjessene derfor mytte enten i småflokker, eller - mer sannsynlig - trakk til myteområdene i Finnmark (Nilsson 1982).

Senere har det kommet fram en rekke nye opplysninger om svenske mytelokaliteter sør for det området som ble undersøkt av Haapanen & Nilsson (1979). Eriksson & Henricsson fant eller fikk rapporter om flere mytelokaliteter i Åsele lappmark, der det tidligere ikke var kjent at slike lokaliteter skulle finnes, og det er også rapportert mytelokaliteter i Härjedalen (se Eriksson & Henricsson 1990). Dessverre har jeg ikke fått ytterligere informasjon om dette.

Åsele lappmark ligger rett øst for Børgefjell-området, og en skal derfor ikke se bort fra at myteområdet på norsk side av grensa må sees i sammenheng med myteområdene på svensk side. Eriksson & Henricsson (1990) tenker seg at sædgåsa kan ha alternative strategier for myting. Dette er interessant med tanke på hva en enkelt mytelokalitet som den vi har på norsk side av grensa, betyr for en større bestand. Vi har så få (kjente) hekkende par at det ikke kan være mange norske fugler som samles her.

Vi kan ikke se bort fra mulighetene for at flere lokaliteter i området utgjør alternative mytelokaliteter for sædgjess fra flere hekkeområder. Dette trenger ikke å redusere betydningen av en enkelt lokalitet (som den norske), fordi det kan være svært så viktig at de få lokalitetene vi har i dag får ligge uforstyrret for å opprettholde alternativene. Blir gjessene forstyrret før de starter mytingen, kan de flytte til alternative områder like i nærheten.

4.3 Utsettingsforsøk

For å øke bestanden i det tidligere sørlige hekkeområdet for sædgås i Sverige, startet Svenska Jägareförbundet og WWF i 1974 et forsøk på å sette ut sædgås på tidligere hekkeplasser i Dalarna, og fra 1978 også i Hälsingland, der vegetasjonen ble skjøttet med tanke på gjessene. Håpet var at sædgåsa på denne måten mye hurtigere skulle kunne dra fordeler av bedre fredningsbestemmelser, bl.a. opphør av sommerjakt og mindre forstyrrelser på hekkeområdene, slik at den kunne reetablere en hekkebestand i dette området. En naturlig spredning fra hekkeplasser i øvre Norrland ble antatt å ville ta meget lang tid (Essen 1982a).

Teknikken med å sette ut sædgåsunger med andre arter fra parker o.l. som fosterforeldre (her kanadagås, Essen 1982a), er den samme som er benyttet i forsøket på å reetablere en hekkebestand av dvergås i deler av Sverige (Essen 1982b). Fosterforeldrene vil da vende tilbake til sitt hekkeområde neste år, mens sædgåsungene fikseses på utsettingsområdet og vender tilbake dit. Trolig som følge av utsettingene ble det i 1978 sett et sædgåskull i utsettingsområdet Nornäs i nordre Dalarna (Essen 1982a). Prosjektet har imidlertid ikke vært problemfritt, bl.a. fordi sædgåsa også i fangenskap har vist seg å være langt mer sky enn grågås og kanadagås, særlig under pardannelsen (Essen 1982a).

I perioden 1974-90 ble det satt ut ca. 200 unger i Dalarna - Härjedalen og 160 i Hälsingland. Som følge av utsettingene har man konstatert hekkinger i begge delområdene, og i Dalarna hekker det nå omlag 20 par (Svensk häckfågelatlas, M. Svensson pers. medd.).

4.4 Bestandsutvikling

Flere forfattere har behandlet den senere tids bestandsutvikling for sædgåsa i Sverige (SOF 1978, Mellquist & Bothmer 1982, 1984, Essen 1982a, Eriksson & Henricsson 1990), i Finland (Pirkola & Kalinainen 1984) og i hele utbredelsesområdet (Madsen 1987, med vekt på *fabalis*). Det synes imidlertid som om de fleste har dårlig grunnlag for sine påstander om den sterke tilbakegangen hos sædgåsa i Sverige de siste ti-årene (refererer de bare det andre har skrevet?). Det er neppe tvil om at bestanden gikk kraftig tilbake i første del av århundret, men flere har trolig overdrevet den negative utviklingen. En full gjennomgang av disse kildene har ikke vært mulig innenfor rammen av dette prosjektet, men det er ikke usannsynlig at de fleste, som Cramp & Simmons (1977, som har S. Matthiasson som kilde) og SOF (1978), refererer tilbake til kilder som Mellquist (1970).

Mellquist (1970) foretok sine registreringer i 1968 og 1969 for å undersøke om det var noen sammenheng mellom sædgåsas tilbakegang i Sverige og opphøret av myrslåtten. Mellquist konsentrerte sine undersøkelser i 1969 til Västerbottens län, men utover dette sier han ikke noe om hvilke områder han undersøkte eller hvilken metodikk han benyttet under feltarbeidet. Västerbotten län berører bare den østligste delen av utbredelsesområdet som er skissert av Ekman (1922).

Når en sammenligner Mellquist (1970) med resultatene til Eriksson & Henricsson (1990), vil jeg stille et spørsmålstepp ved hvor godt datagrunnlag Mellquist hadde for sin påstand om en kraftig tilbakegang for den sørligste sædgåsbestanden i Sverige - og på norsk side av riksgrensa. Det synes riktignok som om bestanden i de aller sørligste områdene er sterkt redusert eller helt har forsvunnet, men fra og med Trøndelagsregionen og nordover må en kunne

si at bestandssituasjonen nå er en noe annen og mer positiv enn det en rekke forfattere tidligere har gitt uttrykk for.

Hvorfor har vi da så få observasjoner av sædgås fra Sør-Norge? Skyldes de tilfeldigheter, at bare folk som har vært ute for å se etter sædgåsa, har funnet den, eller vil vi, om vi bruker samme metodikk som Eriksson & Henricsson (1990), oppdage mer sædgås også på norsk side av grensa?

Dersom sædgåsa er mer tallrik på svensk side av grensa enn på norsk side, kan en mulig forklaring på dette være forskjeller i bruken av utmarka i Sverige og Norge. Svensk distriktpolitikk sies å ha avfolket store deler av landsbygda i indre lappland i forbindelse med den industrielle veksten på 1950- og 60-tallet etter krigen. Dette, kombinert med andre tradisjoner blant svenskene i bruken av utmarka, gjør at det kan være langt mindre aktivitet i svensk utmark nå enn for 30-40 år siden, og langt mindre enn på norsk side av grensa. Bjørneforskere kan fortelle om store forskjeller i så måte. På svensk side kan de fly mil etter mil uten å se tegn til folk, mens det på norsk side kan være behov for assistanse fra politiet for å holde nysgjerrige unna når en bjørn skal merkes. Det kan derfor være mulig at store områder på svensk side nå "freder seg selv", slik at sædgåsa kan finne egnede hekkeområder den får være i fred. Det er et påfallende sammenfall i tid mellom fraflyttingen og den økningen i bestanden som er registrert i Danmark/England (se 5.3), men det er ikke nødvendigvis en årsakssammenheng.

Betydningen av den opphørte myrslåtten som årsak til sædgåsas tilbakegang (Mellquist 1970), blir betvilt av M. Svensson (Svensk häckfågelatlas). Myrslått og setring kan riktignok være fordelaktig for sædgjessene, men man skal være klar over at det knapt ble drevet myrslått i stor skala i Norrland før på 1800-tallet, slik at slåtten tidsmessig mer henger sammen med sædgåsas tilbakegang enn dens ekspansjon. M. Svensson peker derimot på at altfor intensiv jakt og fangst som følge av at bosettingen i indre Norrland økte på 1800-tallet, er en mer trolig årsak til den kraftige tilbakegangen.

5 Trekk og overvintring

5.1 Trekkforhold for nordlige og østlige hekkebestander

Kart for sædgåsas trekkruiter og raste- og overvintringsområder gjengis (figur 5, se også figur 1) som sammenligningsgrunnlag for de nyeste resultatene som i stor grad bygger på observasjoner av halsmerkede sædgjess fra Åsele lappmark. I de fleste tilfeller viser tidligere publiserte kart trekkrutene til sædgjess som hekker lenger nord og øst, og da for begge underartene som overvintrer i Europa (se 2.1).

5.2 Trekkforhold for hekkebestanden i Åsele/Trøndelag-regionen

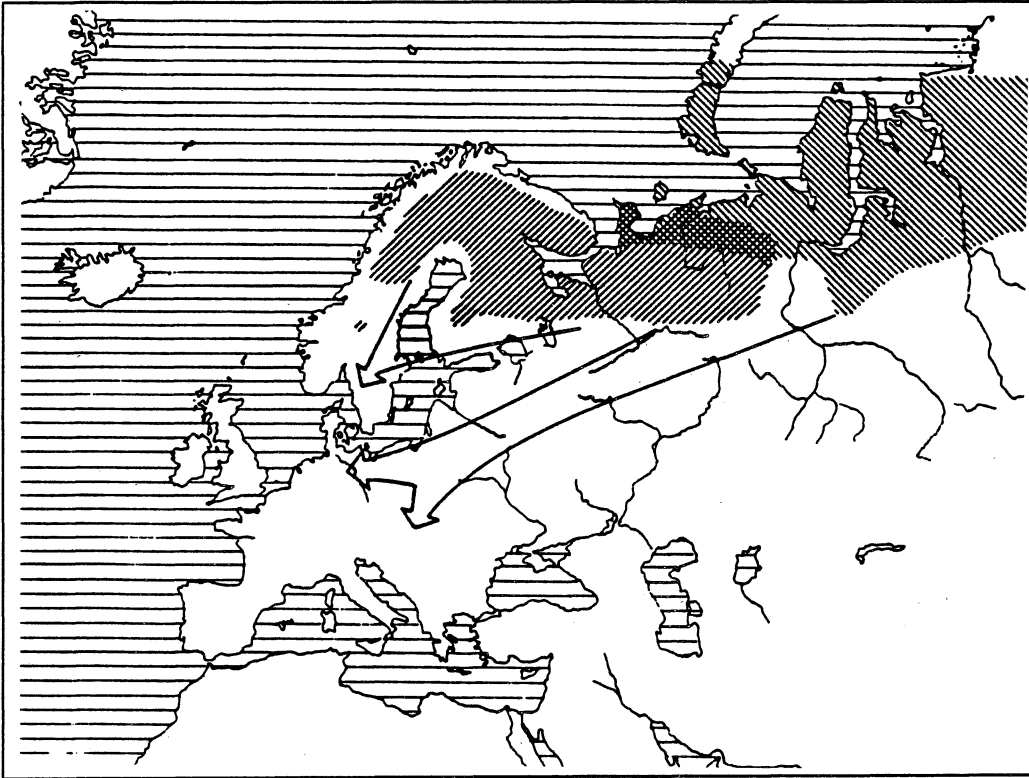
I 1987 ble 36 sædgjess fanget og merket med blå halsringer i en myteflokk på omlag 300 individer (ikke-hekkende ungfugler og mislykkede hekkfugler) i Åsele lappmark (Å. Andersson pers. medd.). Ut fra nøye overvåking av disse gjessene fra de forlater Sverige til de senere trekker nordover igjen om våren, har Parslow-Otsu (1994) og hennes danske kolleger de siste årene slått fast at:

- Denne bestanden er isolert, selv om det kan skje en viss utveksling med den lille flokken som overvintrer i Sør-Sverige (Nilsson & Pirkola 1991, Parslow-Otsu 1992, Parslow-Otsu & Kjeldsen 1992, Parslow-Otsu 1994).
- Det er ingen kjente, større rasteplasser mellom hekke- raste-vinterlokalitetene i Norge/Sverige, Danmark og England, selv om gjessene ser ut til å fly over Sør-Norge (figur 6), der noen av de utsatte gjessene fra Dalarne (se 4.3) er sett i Eidsvoll-området. -

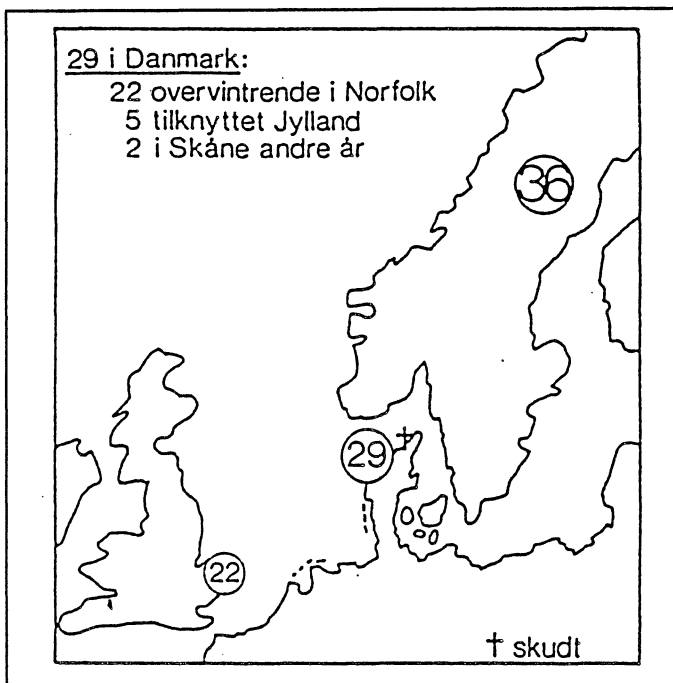
Sædgjessene ankommer Nordvest-Jylland tidlig i september, mye tidligere enn antatt. Et flertall av Åsele-gjessene overvintrer i Nordvest-Jylland, slik at de tilbringer omtrent 8 måneder i Danmark, selv om noen (ca. 1/3) fortsetter til England for en kort periode. Noen få overvintrer i Skåne.

Når Parslow-Otsu (1991) fant grunn til å spørre om det fantes en eller flere hittil ukjente rasteplasser for sædgås i Jylland, med den tetthet de har av ornitologer der, hvor mange lokaliteter kan da ikke sædgåsa oppholde seg på i Norge under vårtrekket?

Gåseploger på trekk vår og høst var et kjent fenomen i de indre bygdene i Verdalen, og var kjent også etter siste krig (1940-45), men sammenblanding med eventuelt andre gåsearter o.a. kan være aktuelt (Suul 1988). Sædgjess brukte å gå ned på de store brakkmarkene nede i bygda som oppstod som følge av det store Verdalsraset i 1893 (Øverland 1947, ref. i Suul 1988). Dette kan ikke ha fore

Figur 5. Hekkeområder, trekkruiter og overvintringsområder for sædgåspopulasjoner i Europa: *Anser fabalis fabalis* i vest og *A. f. rossicus* i øst (etter Madsen 1987). - Breeding distribution, migration routes and winter areas of the Bean Goose in Europe: To the west *Anser fabalis fabalis* and to the east *A. f. rossicus*.

Figur 6. Antall halsmerkede gjess i Åsele Lappmark i juli 1987, som senere er sett i Jylland og Norfolk, England (fra Parslow-Otsu & Kjeldsen 1992). - The number of neck-banded Bean Goose in Åsele Lappmark in July 1987, that are later observed in Jutland, Denmark and Norfolk, England.

gått over så mange år da oppdyrking var i full gang få år etter ulykken. En kan spørre om hvor disse fuglene oppholdt seg før og etter de få årene de kunne beite på rasmarene.

5.3 Sædgåsa i England og Danmark

Sædgåsa var vanlig i England tidlig på 1900-tallet, men gikk tilbake i antall i siste halvdel. I nyere tid har det bare vært to regulære overvintringslokalteter, begge for *fabalis*-typen, Yare Valley i Norfolk (nær Norwich, NØ for London) og Dee Valley i SV Skottland (Owen et al. 1986).

Yare Valley er den eneste overvintringsplassen for *fabalis*-typen som har vært brukt permanent gjennom mange år. Vinteren 1987-88 ble 22 av sædgjessene fra Åsele sett her, noe som ga det første beviset for opphavet til (en del av) disse fuglene (Parslow-Otsu 1991).

I Dee Valley har antallet gått tilbake, trolig pga. nydyrking, mens en ny lokalitet er etablert i sentrale deler av Skottland etter 1980 (Parslow-Otsu 1991). Opp til 116 individer er sett på denne nye lokaliteten. Ingen av disse har hatt halsring, og er tydeligvis fra en annen populasjon enn Norfolk-gjessene. I desember 1987 hadde seks av gjessene på den skotske lokaliteten fargeringer på føttene, og var fra utsettelsesforsøkene med sædgås i Sverige. Dette antyder at

gjessene på denne lokaliteten har norsk eller skandinavisk herkomst (Parslow-Otsu 1991).

Utenom disse fuglene er det bare ett tidligere funn i England av sædgås ringmerket på hekkeplass. Dette var en årsunge som ble skutt i Northumberland (like sør for grensa England/Skottland), og som var merket i Jämtland (Höglund 1956, ref. i Parslow-Otsu 1991). Höglund (1962) rapporterte om et annet individ fra samme kullet som ble skutt ved Thisted i Nordvest-Jylland i november 1959. Dette var det første bindeleddet mellom sædgjessene som ble sett i Nordvest-Jylland og i England (Parslow-Otsu 1991).

I 1987 ble som nevnt 22 av sædgjessene fra Åsele sett i Norfolk. Året etter ble 21 av disse sett på nytt, mens den "manglende" gåsa ble sett i Jylland om våren. 14 av disse gjessene ble sett i 1989, og 10 var fortsatt i live sommeren 1993, hvorav ei ble skutt i Danmark senere på høsten (Parslow-Otsu 1994). Disse dataene indikerer at gjessene i Norfolk har en relativt lav mortalitetsrate (Parslow-Otsu 1991). Årlig overlevelsesrate blant sædgjess som ble merket i Finnmark og som overvintrer i Sør-Sverige, Danmark og Nederland, var 77 %, noe som er høyt for *Anser*-gjess som blir jaktet på vinterstid (Tveit 1984). For Åselegjessene er den årlige overlevelsesraten omlag 90 % (egen utregning).

Gjessene forlater vanligvis Norfolk i februar, de siste gjessene drar mellom 18 februar og 8 mars, men i milde vintrer kan de trekke vekk tidligere. I sesongen 1989/90, etter en uvanlig mild vinter, trakk således 110 av de siste 120 mot NØ 9 februar (Parslow-Otsu 1991).

Etter å ha iaktatt avreisen til gjessene fra Norfolk, så Danmark ut til å kunne være et aktuelt reisemål. Dette ble bekreftet da 15 av de 22 gjessene fra Norfolk ble sett i Vejlerne i Nordvest-Jylland, like nord for Limfjorden (Parslow-Otsu 1991). I denne forbindelse vil jeg nevne en helt spesiell observasjon: 14 februar 1992 trakk de siste 65 gjessene denne vinteren, hvorav to hadde halsring, i retning NØ fra oppholdsstedet i Yare Valley. 7 timer og 22 minutter senere, 650 km unna på kysten av Jylland, kom de inn fra Nordsjøen, 50 meter over hodet på M. Parslow-Otsu!! De landet et kort stykke unna, der de slo seg sammen med de andre gjessene som hadde overvintret i Norfolk (Parslow-Otsu 1992).

Fra 11 februar 1990 undersøkte Parslow-Otsu (1991) alle kjente sædgåslokaliteter i hele Jylland og i Schleswig-Holstein for å se etter halsmerkede gjess. Først 25 februar, etter at bare ei av de halsmerkede gjessene hadde vært å se på én lokalitet, dukket de andre 13 med halsring opp (av de 14 som hadde vært i Norfolk denne vinteren!). Hvor de hadde vært i mellomtiden er ukjent, men Parslow-Otsu så ikke bort fra at de kan ha vært på en eller flere hittil lokaliteter som er oppdaget av gjessene, men ikke av ornitologene!

Senere undersøkelser har vist at gjessene opptrer i grupper, som våren 1990 og 1991 fantes på seks forskjellige, dårlig kjente lokaliteter (Parslow-Otsu & Kjeldesens 1992). Den største gruppen ser ut til å være Hanstholmgruppen (Hanstedreservatet m.fl. lokaliteter), som bl.a. inkluderer hovedflokken fra Norfolk.

I Danmark mener Parslow-Otsu (1994) at strukturen i bestanden i Jylland indikerer at den omfatter fugler fra 2-3 forskjellige flokker av ikke-hekkende, mytende gjess. Observasjoner av sædgjess som trekker nordover fra Jylland i flere år, støtter iflg. Parslow-Otsu (1994) denne antagelsen. Trekket går i tre noe forskjellige retninger, hvorav den ene mot Oslo-området antas å trekke direkte til Åsele, mens en annen flokk på omlag 300 fugler går litt lenger mot vest 4-7 dager senere. Denne gruppen utgjør atferdsmessig en egen gruppe i Jylland, på samme måte som Åselegruppen utgjør en annen gruppe. Parslow-Otsu (1994) antar at den mer vestlige gruppen utgjør myteflokken i Rørvik med nærliggende hekkere. Bare videre undersøkelser kan vise om dette er riktig, bl.a. er det ikke i dag holdepunkter for å si at mytebestanden i Rørvik omfatter så mye som 300 fugler. Det er heller ikke holdepunkter for å si at nærliggende hekkefugler kan utgjøre særlig mange fugler (se 3.1.1).

Det har vært svært lav hekkesuksess for sædgjessene i Jylland, med en unfuglandel på 0-4 % siden 1987 for Åselegjessene. Andre deler av bestanden har hatt en noe bedre produksjon, med en unfuglandel på 8-9 %, men likevel lavere enn for bestandene som hekker lenger nord og øst (jf. Parslow-Otsu 1994).

Det er sannsynlig, ifølge Parslow-Otsu, at en stor del av flokken i Norfolk består av individer fra myteflokken fra Åsele. Men ikke bare av disse, for totalantallet har noen vintrer vært høyere enn antall fugler i myteflokken, og noen gjess fra samme myteflokk har også overvintret andre steder (se også videre diskusjon i Parslow-Otsu 1991).

Bestanden i Nordvest-Jylland har variert på samme vis som bestanden i Norfolk, med et lavt nivå i 1940-60-åra, om enn med et høyere antall, og med en økning etter 1974 (Møller 1978, se også figur 7 fra Parslow-Otsu 1994).

Nedgangen både i Danmark og England setter Parslow-Otsu (1991, 1994) i sammenheng med innskrenkningen i hekkeområdet som skal ha skjedd på denne tiden, med referanse til Mellquist & von Bothmer (1984).

Bestanden i Nordvest-Jylland har på det mest omfattet ca. 1300 sædgjess i 1990, med tegn til en viss nedgang etter dette (Parslow-Otsu & Kjeldsen, Parslow-Otsu 1993b). Det er interessant å merke seg, selv om det slett ikke trenger å være noen direkte sammenheng mellom tallene, at myteflokken i Rørvik også synes å ha vært på sitt høyeste nivå rundt 1990 (se 3.1.2).

Det er ikke klart hvor stort hekkeområde fuglene i Nordvest-Jylland er rekruttert fra, men dette ønsker "Arbejdsgruppe for den Vestligste Sædgåsbestand" å kartlegge gjennom ytterligere halsmerking både på mytelokaliteter og rasteplasser i Danmark (ett mislykket forsøk til nå).

Observasjonene til Parslow-Otsu viser, takket være halsmerkingen av mytende sædgjess i Åsele lappmark i 1987, en klar forbindelse mellom populasjonene i Norfolk og Nordvest-Jylland, men ingen med Nederland. Dette er imidlertid ikke helt nye tanker, etter som S. Ulfstrand allerede i 1973 pekte på at det er meget sannsynlig at de fåtallige svenske fuglene holder en slik kurs at de passerer over Bohuslän og Jylland, og dermed ikke inngår i de store flokkene av sædgås som fra sine finske og russiske hekkeplasser trekker gjennom Sør-Sverige.

Fangst av sædgjess i Yare Valley synes å være meget vanskelig å gjennomføre, så Parslow-Otsu (1991) håper at videre merking kan skje på mytelokaliteten i Åsele. Hva Norge angår, sier hun avslutningsvis i sin artikkel: "I suspect that a similar exercise slightly farther south in eastern Norway would throw light on the origin of the small Scottish wintering population". Selv tror jeg ikke at det vil være et så skarpt skille i overvintringsområder for "våre" gjess og de som myter på svensk side, men kanskje er det et slikt skille mellom dette området og bestanden i Dalarna/Hälsingland.

5.4 Bestandsutvikling

Bestanden i Yare Valley deles av Parslow-Otsu i to deler, en normal- (kjerne-) bestand som kommer til vanlig tid, og en del som noen år kommer senere, normalt etter en kaldværsperiode. Etter 1957 er det forsøkt å skille ut disse sene fuglene, men dette er ikke gjort i perioden 1937-56.

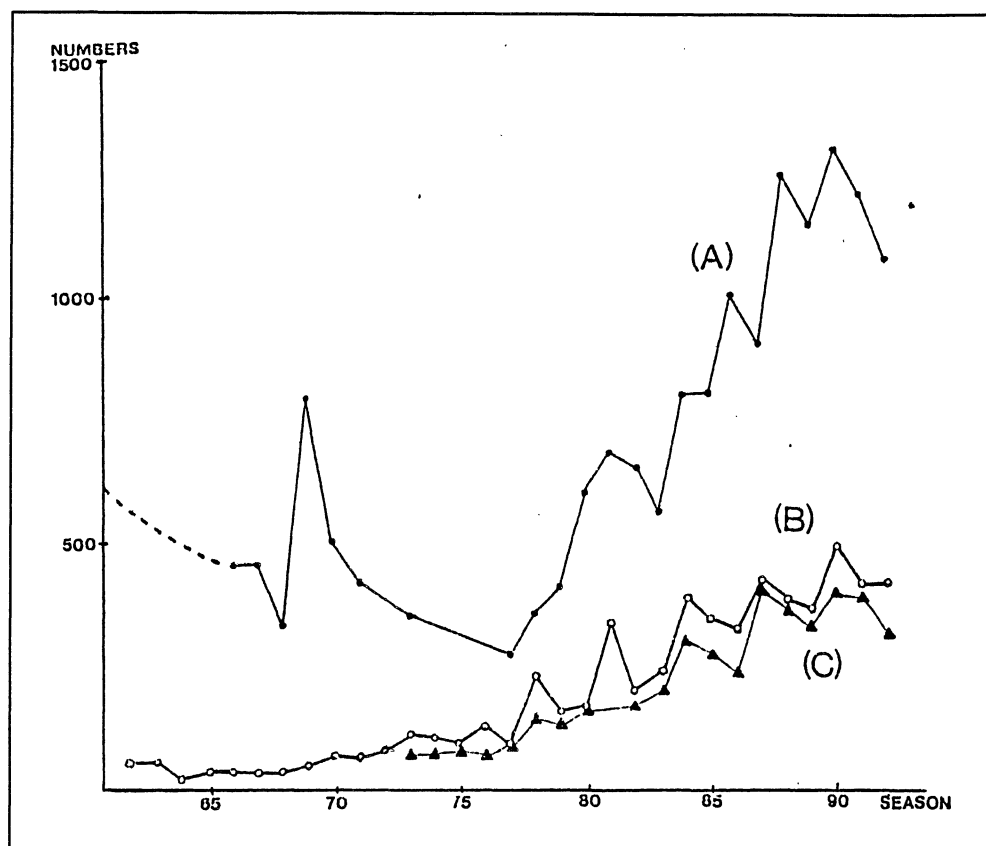
Det er usikkert om manglende tall fra 1947, 1951, 1953 og 1954 skyldes at det ikke var noen gjess på stedet eller om ingen observatører undersøkte området. For en nærmere diskusjon av dette materialet, se Parslow-Otsu (1991).

Bestandsutviklingen i Yare Valley synes å være ganske klar, tross noe usikkerhet knyttet til materialet: En nedgang fra 1940-åra til et lavmål i 60-åra, og deretter en økning fra omkring 1969 til dagens nivå (**figur 7, tabell 3**). Selv om det nå antydes en viss økning i bestanden, er det grunn til å minne om at bestanden er på et svært lavt nivå sammenlignet med 100 år tilbake i tid (Parslow-Otsu 1993b).

Det er ikke klart i hvor stor grad den nylige økningen i denne bestanden skyldes en reell økning i hekkebestanden(e) som denne forekomsten rekrutteres fra, eller om en større del av denne bestanden nå overvintrer her (som igjen kan skyldes endringer i valg av overvintringssted, der en rekke mulige årsaker kan ligge bak en slik endring).

Data over ungfuglproduksjonen blant gjessene i Yare Valley viser at den har vært lav de siste tre eller fire årene som artikkelen til Parslow-Otsu (1991) omfatter. I kjernebestanden (se over) var ungfuglandelen i gjennomsnitt 18,0 % i 1983-86 og 3,5 % i 1987-89. Parslow-Otsu tolker dette som at i de siste tre milde vintrene har, selv om antallet gjess i Yare Valley var høyt, de fleste familier med unger stoppet opp for å overvintre på et annet sted underveis.

Figur 7. Bestandsutvikling for overvintrende sædgjess i Danmark (A) og Norfolk (B er årlig maksimum, C er "kjernebestanden", se tekst) (fra Parslow-Otsu 1993b). Merk at kurven ville ha vist en kraftig bestandsnedgang etter 1900 hvis nøyaktige data fra denne perioden kunne ha vært inkludert. - Population trends for wintering Bean Goose in Denmark (A) and Norfolk (B is yearly maximum, C is "core" population, see text). Note that the figure would have shown a marked decrease since 1900 if exact data from this period could have been included.

Tabell 3. Ti-års gjennomsnitt for vinterbe-standen av sædgjess i Yare Valley i Norfolk, England fram til 1989 (etter Parslow-Otsu 1991), samt maksimumstall fra 1991 (Parslow-Otsu 1992), 1992 (Parslow-Otsu 1993a) og 1993 (Parslow-Otsu 1993b). - Ten-year mean of winter population of Bean Goose in Yare Valley in Norfolk, England up to 1989, and maxima from 1991, 1992 and 1993).

Ti-års periode eller år	Gjennomsnitt/ antall (1991-93)
Period/year	Mean number/ number (1991-93)
1940-49	159
1950-59	60
1960-69	43
1970-79	104
1980-89	311
1991	485
1992	405
1993	410

6 Forvaltningstiltak

Sædgåsbestanden i Åsele/Trøndelag-regionen og hekkeområder enda lenger sør har gått kraftig tilbake de siste hundre årene, selv om en viss økning har vært registrert de siste tyve årene. Sammenlignet med den langt større bestanden av denne underarten (*fabalis*) som hekker lengst nord i Sverige og i Finnmark, Finland og Russland, er den sørligste bestanden liten. Bestanden omfatter trolig bare 1150-1300 individer (Parslow-Otsu & Kjeldsen 1992), så den antas å være sårbar. Den gikk således tilbake i antall da den ble jaktet på i Nordvest-Jylland. Det var derfor nødvendig å gjøre noe for å stanse tilbakegangen, og aller helst for å kunne få en økning slik at den kan komme opp på et livskraftig nivå (Parslow-Otsu 1994).

Det har ført til flere konkrete forvaltningstiltak de siste årene, delvis basert på initiativ fra de som har arbeidet med sædgåsa i England og Danmark:

England

- Sædgjessene i Yare Valley ble fredet i 1981 gjennom Wildlife and Countryside Act på grunn av deres lave antall og meget begrensede utbredelse (Parslow-Otsu 1991, Parslow-Otsu & Kjeldsen 1992).
- Et eget reservat for sædgjessene i Yare Valley ble etablert i oktober 1992, betalt av RSPB (Royal Society for Protection of Birds). Kostnadene ved dette var høye, 1 million pund for 250 ha. Senere er det gjort mye for å bedre beiteforholdene for gjessene i dette området. Sauene blir nå tidlig tatt vekk fra beitet, noe som har økt gjessenes bruk av området med 20 % (Parslow-Otsu 1994).

Danmark

- Presisering av den ferdselsfrie sonen i sentrale deler av Hanstedreservatet i 1982 ved ny bekjendtgjørelse pluss skilting (Parslow-Otsu & Kjeldsen 1992).
- Sædgåsbestanden i Thy og Han herred i Nordvest-Jylland er fredet fra og med 1994 (Hjort 1993). Her ble det tidligere skutt omlag 50-60 sædgjess hvert år. Dette tilsvarte en årlig ekstra dødelighet på 4-5 %, men skadeskyting betød trolig ytterligere ekstra dødelighet (Parslow-Otsu & Kjeldsen 1992). I tillegg til redusert dødelighet vil jaktforbudet redusere forstyrrelsene på oppholdsstedene til gjessene. Fredningen ble iverksatt bare kort tid etter at den ble foreslått, og er således et klart uttrykk for det ansvar også danske myndigheter og jegerorganisasjoner føler for den sørligste sædgåsbestanden.
- Det er dannet en egen arbeidsgruppe i Danmark for å overvåke bestanden, og en engelsk og to danske forskere danner en liten forskningsgruppe som akter å gjennomføre forskningsprosjekter der bl.a. fortsatt halsmerking inngår. Denne siste gruppen er privat finansiert

(Parslow-Otsu 1994). Ett av målene er å kartlegge hvor stort område gjessene som raster i Jylland, dekker i hekketida.

Sverige

- Utsettinger av sædgjess i Dalarna og Hälsingland (se 4.3). Det er verd å merke seg den innsatsen svenskene har lagt ned for å ta vare på restene av den sørlige hekkebestanden og deres forsøk på å reetablere sædgåsa på tidligere hekkeplasser.
- Myteområdet i Åsele er tatt med i nasjonalparkplanen for Sverige, og det er ansatt en samisk oppsynsmann som skal overvåke området (iflg. Parslow-Otsu 1994).

Norge

- sædgåsa er nå fredet i store deler av Norge, slik at jakt bare er tillatt i Finnmark fylke. Noen av de utsatte gjessene i Sverige med fargede fotringer (se 4.3), er sett i Eidsvoll-området om høsten, der flere også er skutt (Parslow-Otsu 1994).
- Myteområdet i Røyrvik kan bli inkludert i Børgefjell nasjonalpark, eventuelt som naturreservat med restriksjoner.

I hekketida bruker hvert sædgåspar et område på 10-20 km², i noen tilfeller enda mer (Svensk häckfågelatlas, M. Svensson pers. medd.). Det er mulig at sædgåsa kan klare seg i dag dersom den har funnet lommer i terrenget som ikke blir besøkt eller trafikkert så ofte av mennesker. I så fall skal en ikke se bort fra at denne situasjonen kan endres i framtida. I tillegg til å vurdere ferdselsrestriksjoner i myteområdet i Røyrvik, som var utgangspunktet for denne rapporten, bør en også vurdere hvilke virkemidler forvaltningen har til å gripe inn overfor aktiviteter som kan forstyrre sædgjess andre steder. Dette kan omfatte f.eks.

- Oppmerking av turløyper, vår og sommer (styre disse utenom sædgåsområder, unngå merkearbeid i viktige områder i sårbare perioder)
- Skogsdrift, ved bygging av skogsbilveier, hogst, drenering og tilplanting av myrer, m.m. (ta de hensyn en kan ta)
- Kraftlinjetraséer (styre disse utenom sædgåsområder)
- Fly- og helikoptertrafikk, til nytteformål og fritidsbruk (bl.a. ved å unngå overflyginger av sårbare områder)
- Fritidsaktiviteter, som fiske, bruk av kano, bærplukking, jakt når denne skjer nær sædgåsområder (innføre begrensninger i sårbare perioder)
- Turisme (unngå organiserte opplegg i viktige områder i sårbare perioder)
- Sportsarrangement (unngå f.eks. orienteringsløp i viktige områder i sårbare perioder)

I Finnmark er snøscooterløyper, bl.a. for sportsfiskere som vil drive isfiske om våren, et problem for sædgåsa (Henriksen 1989). Det samme kan vel også gjelde for den bruk samene gjør seg av snøscootere ved gjeting av rein-

flokker, og bruk av andre terrenggående kjøretøyer. Her kan det være aktuelt å innføre restriksjoner i enkelte områder en viss tid av året (etter at sædgjessene har ankommet hekkeplassene). En annen trafikk som i stor grad kan forstyrre sædgåsa, er fly- og helikoptertrafikk (se 2.5.1). Hvis frakt av sportsfiskere inn til attraktive fiskevann noen gang blir aktuelt, må dette unngås i sædgåsområder i den sårbare tida for gjessene. Det samme gjelder all bruk av helikopter.

Uten datagrunnlag kan det bli vanskelig å argumentere for eventuelle begrensninger i aktivitetene som nevnt over, men her står en overfor dilemmaet: Hvor mye kartlegging tåler sædgåsa før dette i seg selv virker negativt for bestanden?

I Danmark snakket Parslow-Otsu (1994) til gåsejegere i Nordvest-Jylland og fikk de til å la være å jakte på sædgjessene i området. Dette illustrerer et av de viktigste tiltakene for å kunne lykkes med å bevare denne sædgåsbestanden, nemlig informasjon til ulike målgrupper (fiskere, jegere, fugleinteresserte, fotografer, forvaltningen m.m.) og hvordan denne skal utformes og gjøres kjent.

7 Sammendrag

7.1 Hvilke populasjoner av sædgås kan være aktuelle for Nord-Trøndelag om sommeren

Sannsynligvis er det (i stor grad) snakk om fugler fra en egen, særskilt hekkebestand i Åsele/Trøndelag-regionen, men observasjoner av en finskmerket sædgås gjør at en ikke kan utelukke at gjess fra andre hekkeområder (enkelte år) kan trekke til myteområder både på norsk og svensk side av grensa. Denne populasjonen skiller seg på mange måter fra sædgjess som hekker i Finnmark, Finland og videre østover i Russland. Bl.a. ser den ut til å ha beholdt sitt opprinnelige levesett.

7.2 Hva er gjort av forskning i Skandinavia som kan gi oss kunnskap om trekk, populasjonsstørrelse og toleranse

Resultater basert på observasjoner av halsmerkede individer merket på en mytelokalitet i Åsele lappmark, rett øst for myteområdet i Røyrvik, viser så langt at fuglene fra Åsele/Trøndelag-bestanden har et trekkmønster ulikt andre sædgjess. De trekker til Nordvest-Jylland, hvor de oppholder seg 8 måneder i året, bortsett fra noen som en kort periode trekker til Norfolk i England.

Sædgjess fra Dalarna og Hälsingland, der en rekke sædgjess er satt ut, ser ut til å trekke til et annet vinterområde i Skottland.

Sammenlignet med det store antallet av sædgjess som overvintrer fra Sør-Sverige gjennom Øst-Danmark til Polen og østlige deler av Tyskland, er bestanden av sædgjess i Nordvest-Jylland og England liten. Bestanden er trolig i størrelsesorden 1150-1300 individer, basert på optellinger på rasteområdene i Jylland. Bestanden gikk meget kraftig tilbake fra siste del av 1900-tallet, men den har de siste 20 årene hatt en viss økning.

Sædgåsa er en meget sky art, og svært lite menneskelig aktivitet skal til før sædgåsa skyr en hekkelokalitet eller et myteområde.

Sædgåsa var til dels meget vanlig i flere områder rundt 1900-tallet, og det synes ikke å være noen tvil om at arten gikk vesentlig tilbake i antall fram til 1940-50-60-tallet. Jeg er imidlertid ikke overbevist om at det har skjedd en ytterligere (sterk) tilbakegang etter dette, hverken i Finnmark eller Trøndelag/Nordland. Det er selvfølgelig mulig at det kan ha skjedd, men det foreliggende publiserte datagrunn-

laget er på ingen måte godt nok til at en kan vurdere dagens bestandssituasjon for sædgåsa i Norge.

7.3 Hvilken betydning for populasjonen har et lokalt myteområde for omkring 150 individer

150 individer i myteområdet i Røyrvik, hvis disse bare er rekruttert fra Åsele/Trøndelag-bestanden, utgjør trolig over 10 % av hele denne bestanden og en meget stor del av de ikke-hekkende gjessene, som i stor grad er 1- og 2-åringer fugler.

Myteområdet i Åsele ser ut til å ha tapt sin betydning de siste årene, trolig på grunn av menneskelig aktivitet. Samtidig økte antallet mytefugler i Røyrvik. Det er ikke kjent om det har noen betydning, og i så fall hvor viktig det er, for gjessene at de har flere alternative myteområder innenfor et lite geografisk område. Mest sannsynlig er det av avgjørende betydning for gjessene at den har alternativer i nærheten, slik at de ikke må trekke f.eks. helt til Finnmark hvis de skulle bli forstyrret i så stor grad at de oppgir et myteområde lenger sør.

Det er ikke kjent hvor viktig myteområdet i Røyrvik kan være for norske hekkfugler, fordi hekkebestanden i Trøndelagsfylkene kanskje ikke er så fåtallig som en trodde for noen år siden. Dette skyldes nye opplysninger om både hekkeforekomster og myteforekomster i sædgåsas sørlige utbredelsesområde i Skandinavia, først og fremst fra Åsele lappmark, og at sædgåsa er ekstremt vanskelig å oppdage og kartlegge i hekketida.

7.4 Forvaltningstiltak

Etter at de nye opplysningene om den sørligste bestanden ble kjent, er det satt i verk en rekke forvaltningstiltak for å sikre gjessenes leveområder i Sverige, Danmark og England, og den er med virkning fra 1994 fredet mot jakt i både Norge, Danmark og England (gjelder ikke Finnmark). Dette er gjort for å stanse tilbakegangen og helst gjøre det mulig for bestanden å ta seg opp på et livskraftig nivå igjen.

Når en ser hva andre land som huser gjess fra denne populasjonen, har gjort de aller siste årene, vil det unektelig virke rart om ikke vi bidrar med det vi kan gjøre på vår side. Nødvendigheten av og virkningen av tiltakene kan eventuelt vurderes når en har fått bedre datagrunnlag fra - forhåpentligvis - både norsk og svensk side av grensa.

Noen ganger kan det være best å ti stille om spesielle og interessante forekomster for å unngå økt oppmerksomhet om disse. I tilfellet med myteforekomsten i Nord-Trøndelag synes en å være kommet forbi dette stadiet, der trafikken av (uvitende) fiskere er blitt så stor at forekomsten er truet om

ikke noe gjøres. Da må en nøye vurdere om informasjon på et passende nivå (lokalt og direkte til de som skal inn i det aktuelle området for å fiske) kan være både ønskelig og nødvendig for å skåne forekomsten mest mulig. Et mulig tiltak er å innføre ferdselsrestriksjoner i den mest sårbare perioden for gjessene, noe som best kan oppnås ved å opprette et naturreservat som omfatter myteområdet.

En bør også nøye vurdere hvilke data en har behov for for å kunne forvalte denne bestanden i framtida, og hvordan dette best kan gjøres. Forvaltningen anbefales å holde kontakt med de engelske og danske forskerne som nå arbeider med denne spesielle sædgås-bestanden.

8 Summary

8.1 Which populations of Bean Goose are likely to be present in Nord-Trøndelag in summer?

It is probably largely birds belonging to a separate breeding population in the Åsele/Nord-Trøndelag region that take part in the summer moulting congregation in Nord-Trøndelag, but the observation of a Bean Goose ringed in Finland means that geese from other breeding areas may occasionally migrate to the moulting localities in Sweden and Norway. The geese belonging to this population differ in several respects from those breeding in Finnmark, Finland and further east in Russia. They seem, for instance, to have retained their original way of life.

8.2 What research has been carried out in Scandinavia that may provide us with information about migration, size of population and tolerance?

Results based on observations of individuals neck-banded at a moulting locality in Åsele Lappmark, just east of the Røyrvik moulting locality, so far show that the birds from the Åsele-Trøndelag population have a migration pattern that differs from that of other Bean Geese. They migrate to northwestern Jutland in Denmark, where they stay for eight months of the year, except for a few which migrate to Norfolk in England for a short period.

Bean Geese from Dalarna and Hälsingland in Sweden, where many have been released, seem to migrate to a wintering area in Scotland.

Compared with the large numbers of Bean Geese that winter in the area stretching from southern Sweden across eastern Denmark to Poland and eastern parts of Germany, the numbers wintering in northwestern Jutland and England are small. Based on censuses undertaken at the resting sites in Jutland, this population numbers around 1150-1300 individuals. It has been drastically reduced since the end of last century, although some recovery has taken place during the last 20 years).

The Bean Goose is a very shy species and the least amount of human activity will result in it giving a breeding or moulting locality a wide berth.

Bean Geese used to be very common in some places around the turn of the present century, and there seems no

doubt at all that the species underwent a significant reduction in numbers until the period between the 1940's and 1960's. However, I am not convinced that a further (marked) reduction has taken place since then, either in Finnmark or the Trøndelag-Nordland region. It is of course possible that such a reduction has taken place, but the published data available on this question are in no way adequate to enable an assessment of the current Bean Goose population in Norway.

8.3 What significance does one moulting locality for about 150 individuals have for the population?

The 150 individuals in the moulting locality in Røyrvik, assuming these are only recruited from the Åsele-Trøndelag population, probably comprise more than 10 % of the entire population and a large proportion of the non-breeding geese, which, for the most part, are 1- and 2-year-old birds. The moulting area in Åsele seems to have lost its importance in recent years, probably because of human activity. The number of moulting birds in the Røyrvik locality has increased during the same period. It is not known whether it has any significance for geese, and if so how much, that they have several alternative moulting localities within a limited area. That they have an alternative in the vicinity is probably a decisive advantage, enabling them to avoid having to migrate, for instance, all the way to Finnmark if they should be so seriously disturbed that they abandon a moulting locality further south.

It is not known how important the moulting locality in Røyrvik is for birds breeding in Norway because the breeding population in the two Trøndelag counties may not be as small as was thought a few years ago. This is a result of new information about both breeding and moulting sites in the southern part of the range of the Bean Goose in Scandinavia, principally from Åsele Lappmark, and also the fact that the Bean Goose is extremely difficult to locate and map in the breeding season.

8.4 Management measures

Following access to new information about the southernmost population, a number of management measures have been implemented to protect the sites where the geese live in Sweden, Denmark and England, and with effect from 1994 it is illegal to shoot the geese in Norway (except Finnmark), Denmark and England. This ban has been introduced to stop the reduction that is taking place and hopefully to enable the population to recover to a viable level once again.

In view of what other countries housing geese from this population have done in the last few years, it will undeniably seem odd if we, on our part, cannot contribute in some way. The necessity for, and effect of, the measures can perhaps be assessed when more data become available from - it is to be hoped - the Norwegian as well as the Swedish side of the border.

It is sometimes best not to say anything about special and interesting occurrences, to avoid increased attention being directed towards them. In the case of the moulting locality in Nord-Trøndelag, this stage seems to have been passed because the traffic of fishermen (ignorant of the matter) has become so large that this particular occurrence is threatened if nothing is done. Careful consideration must be given to whether information given at a suitable level (locally and directed towards those who are entering the area concerned to fish) may be both desirable and necessary to protect the occurrence as far as possible. One measure that is feasible is to introduce restrictions on movement within the area during the period when the geese are most vulnerable. This would be best achieved by establishing a nature reserve to cover the moulting locality.

Careful thought also needs to be given to the question of which data need to be obtained if this population is to be managed in the future, and how the management can best be achieved. It is recommended that the management authorities maintain contact with the English and Danish scientists who are currently studying this Bean Goose population.

9 Litteratur

- Alerstam, T. 1982. Fågeflytning. - Lund.
- Bianki, V.V. 1976. Swans and geese in Murmansk region and northern Karelia. - Report to IWRB Symposium, Alushta, Crimea, USSR, 18-22 November 1976.
- Black, J.M., Deerenberg, C. & Owen, M. 1991. Foraging behaviour and site selection of Barnacle Geese *Branta leucopsis* in a traditional and newly colonised spring staging habitat. - *Ardea* 79: 349-358.
- Bollingmo, T. 1991. Andefugler. - I: Norges Dyreliv. 1. s. 94-184.
- Burgers, J., Smit, J.J. & Voet, H. van der 1991. Origins and systematics of the two types of the Bean Goose *Anser fabalis* (Latham, 1787) wintering in the Netherlands. - *Ardea* 79: 307-316.
- Collett, R. 1921. Norges fugle. I-III. - Kristiania (Oslo).
- Cramp, S. & Simmons, K.E.L. 1977. Handbook of the birds of Europe, the Middle East, and North Africa: the birds of the Western Palearctic. 1: Ostrich - Ducks. - Oxford.
- Dillan, I. 1973. Seterbruket i Verdal. - Verdal Museum, Verdal. 245 s.
- Einvik, K. 1993. Mytende sædgjess i Røyrvik. - Notat til NINA, 7 januar 1993.
- Ekman, S. 1922. Djurværdens utbredningshistoria på Skandinaviska halvön. - Stockholm.
- Eriksson, P. & Henricsson, T. 1990. Sædgåsen *Anser fabalis* i Åsele Lappmark. - *Vår Fågelvärld* 49: 7-14.
- Essen, L. von 1982a. Försöksverksamheten med uppfödning och utplantering av sædgås. - *Vår Fågelvärld Suppl.* 9: 105-108.
- Essen, L. von 1982b. Ett försök att återinplantera fjällgåsen i den skandinaviska fjällkedjan. - *Vår Fågelvärld Suppl.* 9: 109-110.
- Fagerli, M., Meyer, K.A. & Asphjell, J.Å. 1987. Avifaunistisk rapport fra Nordland 1979-1983. - *Vår Fuglefauna* 10: 165-174.
- Filchagov, A.V., Bianki, V.V. & Mikhailov, K.T. 1985. Bean Goose (*Anser fabalis*) on the Kola peninsula. - *Ornitologica* 20: 26-32. (På russisk med engelsk sammen- drag).
- Frantzen, B., Dransfeld, H. & Hunsdal, O. Fugleatlas for Finnmark. - NOF og Fylkesmannen i Finnmark, Vadsø. 226 s.
- Ginn, H.B. & Melville, D.S. 1983. Molt in birds. - BTO Guide 19.
- Gjershaug, J.O., Thingstad, P.G., Eldøy, S. & Byrkjeland, S., red. 1994. Norsk fugleatlas. - NOF, Klæbu (under trykking).
- Haapanen, A. & Nilsson, L. 1979. Breeding waterfowl populations in northern Fennoscandia. - *Ornis Scand.* 10: 145-219.
- Haftorn, S. 1971. Norges fugler. - Oslo.
- Henriksen, G. 1989. Gjess i Finnmark - en statusrapport. - Fylkesmannen i Finnmark, Miljøvernavdelingen. Rapp. 33.
- Hjort, C. 1993. Flot fuglebeskyttelse. - *Fugle* 93,4: 17-19.
- Karlgård, B. 1960. Gammelt og nytt fra Sul. - Verdal. 110 s.

- Madsen, J. 1987. Status and management of goose populations in Europe, with special reference to populations resting and breeding in Denmark. - Dan. Rev. Game Biol. 12: 1-76.
- Madsen, J. 1991. Status and trends of goose populations in the western Palearctic in the 1980s. - Ardea 79: 113-122.
- Mellquist, H. 1970. Sädgåsen och slåttermyrarna. - Sveriges natur 61: 65-68.
- Mellquist, H. & Bothmer, R. von 1982. Sädgåsen som häckfågel i Sverige. - Vår Fågelvärld Suppl. 9: 23-28.
- Mellquist, H. & Bothmer, R. von 1984. Breeding distribution of Bean Goose (*Anser fabalis* L.) in Sweden. - Swedish Wildlife Res. 13: 49-58.
- Misund, H. 1979. Faunistisk rapport fra Nordland 1970-1978. - Vår Fuglefauna 2: 176-184.
- Moen, A. 1982. Terrestrisk økologi. - Kompendium utg. av Univ. i Trondheim.
- Nilsson, L. 1982. Sädgåsens ruggning, flytning och övervintring i Sverige. - Vår Fågelvärld Suppl. 9: 13-22.
- Nilsson, L. 1988. Staging and wintering goose populations in South Sweden 1977-78 to 1986-87. - Wildfowl 39: 88-97.
- Nilsson, L. & Pirkola, M.K. 1991. Migration pattern of Finnish Bean Geese *Anser fabalis* - Ornis Svecica 1: 69-80.
- Nilsson, L. & Persson, H. 1984. Non-breeding distribution, numbers and ecology of Bean Goose *Anser fabalis* in Sweden. - Swedish Wildlife Res. 13: 107-170.
- Nordisk Ministerråd 1983. Metoder til overvågning af fuglelivet i de nordiske lande. - Göteborg. 185 s.
- Ogilvie, M.A. 1978. Wild Geese. - Berkhamstead.
- Owen, M. 1980. Wild geese of the world. - London.
- Owen, M. & Black, J. 1990. Waterfowl ecology. - Glasgow.
- Owen, M., Atkinson-Willes, G.L. & Salmon, D.G. 1986. Wildfowl in Great Britain. - Cambridge.
- Parslow-Otsu, M. 1991. Bean Geese in the Yare Valley, Norfolk. - Brit. Birds 84: 161-170.
- Parslow-Otsu, M. 1992. Norfolk's Bean Geese. - Norfolk Bird & Mammal Report 1991: 273-276.
- Parslow-Otsu, M. 1993a. Sædgæs sub-population overvintrende i Nordvestjylland og England 1992. - Fugle og dyr i Nordjylland 1992: 18-19.
- Parslow-Otsu, M. 1993b. Annual Résumé: Bean Geese *Anser fabalis* in the Yare Valley 1992/93 - as part of the "Jutland wintering subpopulation. - Upubl. rapport, mars 1993.
- Parslow-Otsu, M. 1994. Present research/conservation status of the westernmost breeding/wintering sub-population of Bean Geese, nominate race; present conservation actions to be taken. - Notat til NINA, 18 januar 1994.
- Parslow-Otsu, M. & Kjeldsen, J.P. 1992. Laplandske sædgæs i Nordvestjylland. - Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 86: 104-106.
- Persson, H. 1989. Food selection, movements and energy budgets of staging and wintering geese on South Swedish farmland. - Dr. thesis, Lunds Univ.
- Pirkola, M.K. & Kalinainen, P. 1984. The status, habitats and productivity of breeding populations of Bean Goose, *Anser fabalis fabalis*, in Finland. - Swedish Wildlife Res. 13: 9-48.
- Rogacheva, H. 1992. The birds of Central Siberia. - Husum. SOF 1978. Sveriges fåglar. - Stockholm.
- Størkersen, Ø.R. 1992. Truete arter i Norge. Norwegian Red List. - DN-Rapp. 1992,6: 1-89.
- Suul, J. 1988. Sædgåsa i grensefjella mellom Verdalen, Nord-Trøndelag og Jämtland i gamle dager. - Vår Fuglefauna 11: 131-134.
- Tveit, G. 1984. Autumn migration, wintering areas and survival of Bean Geese *Anser fabalis* marked on the moulting grounds in Finnmark, north Norway. - Swedish Wildlife Res. 13: 73-81.
- Ulfstrand, S. 1973. Andfåglar. - I: Hanström, B. Djurens värld. 8. Fåglar 1. Malmö. S. 376-496.

268

nina
oppdrags-
melding

ISSN 0802-4103
ISBN 82-426-0454-1

Norsk institutt for
naturforskning
Tungasletta 2
7005 Trondheim
Tel. 73 58 05 00